

ISSN: 2822-5805

ANADOLU MECMUASI

MTÜ Tarih ve Kùltür Araştırmaları Dergisi

Cilt 3, Sayı 6, Nisan 2024

Volume 3, Issue 6, April 2024

Anadolu Mecmuası

MTÜ Tarih ve Kùltür Araştırmaları Dergisi / MTU Journal of History and Culture Studies

Cilt 3, Sayı 6, 2024 / Volume 3, Issue 6, 2024

Sahibi / Owner

Malatya Turgut Özal Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Recep BENTLİ

Editör / Editor

Prof. Dr. Mustafa ALİCAN

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Doç. Dr. Mustafa ÖZYÜREK Dr. Öğr. Üyesi Habibe POLAT

Yazı İşleri Sorumlusu / Editorial Office

Arş. Gör. Tuğba ÖZDOĞAN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa ALİCAN

Doç. Dr. Mustafa ÖZYÜREK

Dr. Öğr. Üyesi Habibe POLAT

Arş. Gör. Tuğba ÖZDOĞAN

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. İlkin GÜVEN

Arş. Gör. Özcan EVRENSEL

Sekreteryä / Secretariat

Arş. Gör. Tuğba ÖZDOĞAN

Yayın Türü

4 ay, süreli, yaygın

Kapak Tasarım / Cover Design Arş. Gör. İlkin GÜVEN

İletişim / Contact

Anadolu Mecmuası MTÜ Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi

E-mail: mtutarih@gmail.com.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anamec>

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adnan ÇEVİK / Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Altan ÇETİN / Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt KANAT / Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Emin ŞİHALİYEV/Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan MERT /Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN / Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ / İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Stefano TRINCHESE / Univ. G.D'Annunzio Chieti Pescara

Prof. Dr. Orhan YAZICI / İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer METİN / Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Taner YILDIRIM / Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Tülay METİN / Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Ünal TAŞKIN / Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ / Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt KANAT / Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN / Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Teyfur ERDOĞDU / Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Hidayet KARA / Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Könül ƏSƏDLİ / Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER / Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Bahattin ÇATMA / İnönü Üniversitesi

Sayı Hakem Kurulu

Prof. Dr. Taner YILDIRIM

Doç. Dr. Mehmet ÖZALPER

Doç. Dr. Süleyman AŞIK

Dr. Öğr. Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Zafer ÇİL

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Erkan BEDİRHANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Songül DUMLUPINAR ALİCAN

Dr. Öğr. Üyesi Esra ÇIPLAK

Dr. Öğr. Üyesi Muammer ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

SAYFA/PAGES

Hüseyin MUŞMAL

1-16

Konya Beyşehir’de Unutulmuş Bir Yerel Gazete: Yamaç

Samet CENGİZ

17-28

Mevlevi Kaynaklarında Adı Geçen Türk Boyları, Önemli Şehirler
ve Mekânlar Üzerine Bir Değerlendirme

ÇEVİRİLER / TRANSLATION

Ann WHITE

26-46

Çev. Celal ÖNEY

İnancın Bedelini Ödemek: Amerika’nın İlk Kadın Misyonerleri

Hedi Ben AİCHA

47-58

Çev. Özcan EVRENSEL

İslam Medeniyetinde Kütüphane Olarak Camiler, M.S. 700-1400

KİTAP İNCELEMELERİ / REVIEWS

Nasibe POLAT

59-68

Instinianus/ Institutiones

KONYA BEYŞEHİR'DE UNUTULMUŞ BİR YEREL GAZETE: YAMAÇ

Hüseyin MUŞMAL*

Özet

Elimizdeki nüshalarına göre *Yamaç* gazetesinin 1964 yılında çıkarılmaya başlandığı ve en azından 1964-1977 yılları arasında faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk sayılarında *Yamaç* gazetesinin kurucusu İsmail Başunal, sahibi Selçuk Başunal ve yazı işleri müdürü olarak ise Ferit Akalın'ın adı geçmektedir. Beyşehir'de kurulan ilk matbaa olan Ünal Kardeşler Basımevi 'nde basılan *Yamaç* gazetesi haftada iki defa, Salı ve cuma günleri yayınlanmaktadır. İlk yıllarında 4 sayfa olarak çıkarılan gazetenin zaman içerisinde 2 sayfaya düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Aralarında öğretmenlerin de bulunduğu Beyşehir'deki bazı memurların katkılarıyla hazırlanan gazetenin ilk sayılarında yazar kadrosunda Avukat Yalçın Kasapoğlu, Halk Eğitim Müdürü Fethi Başer, Hakkı Yüksel Gülay, Abdullah Eren, Ali Küsmez, Şekip Karlı gibi isimlere rastlanmaktadır. Sonraki yıllarda gazeteye Vaiz H. Avni Yıldırım, Müfit Niyazi, Mikdat Küçükgülzel gibi yazarların da katkı sağladığı görülmektedir. Gazetenin özellikle erken tarihli sayılarında Beyşehir'le ilgili haberlerin yanı sıra ülke geneliyle ilgili haber ve yorumlara da yer verildiği görülmektedir. Ancak sonraki yıllarda giderek azalan haberlerin ülke gündemiyle ilgili bir iki başlığın dışına çıkmadığı ve gazetenin bir ilan gazetesine dönüştüğü görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Beyşehir, Yamaç, Gazete, İsmail Başunal.

A FORGOTTEN LOCAL NEWSPAPER IN KONYA, BEYSEHİR: YAMAC

Abstract

The available copies of the newspaper indicate that *Yamac* started to be published in 1964 and was active at least from 1964 to 1977. In the first

* Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
İletişim:hmusmal@selcuk.edu.tr Orcid No: [0000-0002-3137-0069](https://orcid.org/0000-0002-3137-0069)

issues, *Yamac* newspaper's founder Ismail Basunal, owner Selcuk Basunal, and editor-in-chief Ferit Akalin were mentioned. Printed at Unal Kardesler Printing House, the first printing house established in Beyşehir, *Yamac* was published twice a week, on Tuesdays and Fridays. The newspaper, published on 4 pages in its first years, was reduced to 2 pages over time. In the first issues of the newspaper compiled with the contributions of some civil servants in Beyşehir, including teachers, some of the names mentioned in the authorship were Attorney Yalcin Kasapoglu, Public Education Director Fethi Baser, Hakki Yuksel Gulay, Abdullah Eren, Ali Kusmez, Sekip Karli. In the following years, authors such as Preacher H. Avni Yildirim, Mufit Niyazi, and Mikdat Kucukguzel also contributed to the newspaper. The newspaper, especially in its early issues, included not only news about Beyşehir but also news and opinions about the country in general. Nevertheless, in the following years, it appears that the news decreased gradually and did not go beyond one or two headlines related to the country's agenda, and the newspaper transformed into an advertisement paper.

Keywords: Konya, Beyşehir, Yamaç, Newspaper, İsmail Başunal.

I-Gazetenin Kimliği, Künyesi ve Yayın Politikası A-Yayın Hayatına Başlaması ve Yayın Periyodu

Beyşehir’de bilinen ilk yerel gazete 1955 yılında yayın hayatına başlayan *Beyşehir* gazetesi olmuştur.¹ Demokrat Partililer tarafından desteklenen Beyşehir gazetesinin ilk sayısı 31 Mart 1955 tarihinde Perşembe günü yayımlanmıştır. 1955-1957 yılları arasında 3 yıl boyunca yayın hayatını sürdüren Beyşehir gazetesinden sonra Beyşehir’de kendi matbaasında basılan ilk gazete olarak *Yamaç* adında bir gazetenin yayımlandığı bilinmektedir.² Ancak bugüne kadar *Yamaç* gazetesinin ne zaman ve nasıl çıkarıldığı, yayın politikasının ne olduğu ve yayın hayatını ne zamana kadar sürdürdüğü hakkında literatürde bilinenler son derece sınırlı kalmıştır. Bu nedenle elinizdeki bu çalışma ile mevcut nüshalarından hareketle, Beyşehir’de varlığını uzun süre devam ettiren *Yamaç* gazetesinin tanıtılması

¹ M. Şahin Habir, “Beyşehir’de Basın ve Medya”, *Tarihten bugüne ve Geleceğe Uzanan Konya Beyşehir (Derebucak-Hüyük) 2000 Rehberi*, C.I, Konya 2000, s. 131.

² Bilal Alperen, *Beyşehir ve Tarihi*, Konya 2001, s. 135.

amaçlanmaktadır. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de yayımlanmış süreli yayınların yer aldığı arşiv ve kütüphanelerde yaptığımız taramalar neticesinde Yamaç gazetesinin tam bir koleksiyonuna ne yazık ki ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak elde edilebilen sayıları üzerinden çalışmamız hazırlanabilmiştir.

Elimizdeki nüshalarından Yamaç gazetesinin 1964 yılında çıkarılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.³ Gazetenin temin edebildiğimiz en erken tarihli sayısı olan 25. sayı 13 Kasım 1964 tarihinde Cuma günü yayımlanmıştır.⁴ Yayın periyodundan hareketle gazetenin ilk sayısının 21 Ağustos 1964 tarihinde yayımlanmış olması gerekmektedir. Nitekim Yamaç gazetesinin 25. sayısında başlık klişesinin altında “*Beşşehir’de Salı ve Cuma Günleri Çıkar, Siyasi Memleket Gazetesi, Fıatı 15 Kuruş.*” ibaresi yer almaktadır. Elimizdeki son nüshası olan 8 Nisan 1977 tarihli 1022. sayısında ise gazetenin başlık klişesinin altında “*Beşşehir’de Cuma Günleri Çıkar, Haftalık Siyasi Memleket Gazetesi*” ibaresi bulunmaktadır. Buradan hareketle Yamaç gazetesinin en azından 1964-1977 yılları arasında faaliyette bulunduğu ve 1022. sayısına kadar ulaştığı anlaşılmaktadır. Kaynak kişiler gazetenin 1978 yılı sonlarına kadar devam ettiğini düşünmektedir.⁵

Elimizdeki sayılarına göre 1964 yılında haftanın Salı ve Cuma günleri yayımlanmaya başlayan Yamaç gazetesinin 2 Kasım 1973 tarihinde yalnızca Cuma günleri çıkarılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Gazetenin elimizdeki 9 Ocak 1976 tarihli sayısında “Salı ve Cuma günleri çıkar” ibaresi bulunurken, 11 Mart 1977 tarihli 1018. sayısından itibaren Cuma günleri çıkarılmaya başlanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla haftada iki defa, Salı ve Cuma günleri yayımlanan Yamaç gazetesi bazı dönemlerde haftada 1 defa Cuma günleri yayınlanmak durumunda kalmıştır. Son sayısının

³ Caner Arabacı’nın verdiği bilgilere göre Yamaç gazetesi 1965’te çıkarılmaya başlanmıştır. Caner Arabacı, *Beşşehir’de Basın Yayın*”, *Konya Ansiklopedisi*, Konya 2011, s. 105. (104-107)

⁴ Bk. 13 Kasım 1964 Tarihli Yamaç Gazetesi’nin 25. Sayısı, s. 1.

⁵ İsmail Başünal’ın kızları Şule Başünal Saraç (1958) ve Emel Başünal (1976) ile yapılan mülakat.

çıkarılmasından sonra hangi sebeplerle yayını durdurduğu hakkında gazetede bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak matbaanın önünde yaşadığı bir trafik kazası neticesinde 6 yaşındaki evlatlarının vefatıyla sarsılan ailenin gazete ile yeterince ilgilenememesi ve bu süreçte İsmail Başüenal'ın ciddi sağlık sorunları yaşaması 1978 yılı sonlarında gazetenin yayını sonlandırmasına neden olmuştur.⁶

B- Künye Bilgileri ve Yayın Politikası

Gazetenin 3 Kasım 1964 tarihli 25. sayısının başlık klışesi incelendiğinde sayfanın en üstünde ve sağ tarafında kırmızı ve italik puntolarla dikdörtgen bir çizginin içerisinde *Yamaç* adına yer verildiği görülmektedir. Genel olarak kırmızı renge sahip olan başlık klışesinin bazı sayılarda siyah beyaz basıldığı ve 24 Temmuz 1973 tarihinden itibaren ise yazı formatının değiştirildiği anlaşılmaktadır. Gazetenin isimlendirilmesinde *Yamaç* adının tercih edilmesi hakkında aile üyeleri, “İsmail Başüenal açısından *Yamaç*'ın metaforik bir yaklaşımla yaşam mücadelesinden bahisle mefkûreye giden zorlu yolu temsil ettiğini” ifade etmişlerdir.⁷

Kuruluş yıllarındaki sayılarında gazetenin sol tarafında yer alan başlık klışesinin sağında dikdörtgen bir çizginin içerisinde künye, tarih ve sayı bilgilerine yer verilmektedir. Ancak zaman içerisinde bu düzenlemenin değiştiği başlık klışesinin gazetenin üst kısmındaki orta bölüme taşındığı görülmektedir. Böylece artık klışenin sol tarafında gazetenin künye bilgileri verilirken, sağ tarafında tarih ve sayı bilgilerine yer verilmeye başlanmıştır. Her iki düzenlemede de başlık klışesinin hemen altında “*Beyşehir’de Salı ve Cuma Günleri çıkar, siyasi memleket gazetesi*” ibaresi yer almaktadır. Uzun bir süre gazetenin künye bölümünde yer verilen “*Yazılardaki Düşünceler Yazarlarına Aittir*” ibaresi ise 23 Temmuz 1973 tarihli 805. sayıdan itibaren kaldırılmıştır.

⁶ İsmail Başüenal'ın kızları Şule Başüenal Saraç (1958) ve Emel Başüenal (1976) ile yapılan mülakat.

⁷ İsmail Başüenal'ın kızları Şule Başüenal Saraç (1958) ve Emel Başüenal (1976) ile yapılan mülakat.

Yukarıda ifade edildiği gibi gazetenin kuruluş yıllarından sonraki sayılarında başlık klişesinin sağ ve sol tarafında çizgilerle ayrılmış iki ayrı kısım bulunmaktadır. Bunlardan sol taraftaki bölüm gazetenin sahibi, idare ve basım yeri bilgilerini içermekte, sağ tarafta ise tarih, sayı, telefon ve fiyat bilgileri yer almaktadır. Elimizdeki ilk sayıda yer alan bilgilere göre kurulduğu yıllarda Yamaç gazetesinin kurucusu olarak İsmail Başunal, sahibi olarak Selçuk Başunal ve Yazı İşleri Müdürü olarak ise Ferit Akalın'ın adı geçmektedir.⁸ Ne var ki 1973 yılındaki nüshalarına bakıldığında İsmail Başunal gazetenin sahibi olarak ifade edilirken, sorumlu müdür olarak Ş. Sırrı Kanatoğlu'nun adına yer verilmektedir. Bu tarihten sonra gazetenin elimizdeki son sayısı olan 8 Nisan 1977 tarihli 1022. sayısına kadar bu durumun geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Çıkarıldığı yıllarda nüshası 15 kuruştan satılan Yamaç gazetesinin fiyatı zaman içerisinde 25 kuruşa kadar yükseltilmiştir. Aile üyelerinden alınan bilgilere göre ilk yıllarında gazetenin sahibi olarak adı geçen Selçuk Başunal gazetenin kurucusu İsmail Başunal'ın kardeşidir. Ancak Ferit Akalın hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir.⁹

İlk sayılarında Yamaç gazetesinin künyesinde basıldığı matbaa ile adres bilgilerine yer verilmezken, sonraki tarihlerde “Yönetim Yeri” olarak “Atatürk Bulvarı No: 6 Beyşehir” adresi belirtilmiş ve bu bilgi gazetenin son nüshasına kadar muhafaza edilmiştir.¹⁰ Ancak gazetenin hangi matbaada basıldığı hakkında künyesinde bir bilgiye yer verilmediği halde iç sayfalarında verilen bilgilerde gazetenin dizildiği ve basıldığı yerin Ünal Kardeşler Basımevi olduğu açıkça ifade edilmektedir. Beyşehir'de açılan ilk matbaanın İsmail Başunal

⁸ Kızlarının verdiği bilgilere göre İsmail Başunal annesinin arzusu üzerine kardeşi Selçuk'un aileden uzak İstanbul'da bir yaşam fikrinden vazgeçip Konya'da kalması için sahibi olduğu Yamaç Gazetesi'ne imtiyaz sahibi olarak kardeşini göstermiş, ancak kardeşi Selçuk Başunal kısa süre sonra İstanbul'a yerleştiğinden gazete gerçek imtiyaz sahibi İsmail Başunal ile yayını sürdürmüştür. İsmail Başunal'ın kızları Şule Başunal Saraç (1958) ve Emel Başunal (1976) ile yapılan mülakat.

⁹ 24 Kasım 1964 Tarihli Yamaç Gazetesi'nin 28. Sayısı, s. 4.

¹⁰ Kaynak kişiler tarafından matbaanın Beyşehir'de Memiş'in Hanı'nda olduğunu ifade edilmektedir. 1945 Doğumlu Öğretmen Hüseyin Şanal ile yapılan mülakat.

tarafından kurulduğu,¹¹ Yamaç gazetesinin de “*Beyşehir’de ilk Basımevi olarak hizmete giren Ünal Kardeşler Basımevi’nde*” yayımlandığı bilinmektedir. Gazetenin ilk yıllarında matbaanın adresi “Garaj Meydanı Lise arkası 21/B Beyşehir” olarak ifade edilmiştir.¹²

İlk sayısından itibaren 4 sayfa ve 5 sütun olarak çıkarılan gazetenin zaman içerisinde 2 sayfaya düşürüldüğü anlaşılmaktadır. Haftada iki defa yayımlanan gazetede çok sayıda reklam ve ilan yayımlanmakta olup resmi ilanların fiyatları hemen her sayısında detaylı olarak ilan edilmiştir. Gazetenin reklam sayfalarında ilan ve abone tarifesi başlığı içerisinde:

“Yıllığı 15, 6 aylığı 7,5 tl’dir. Resmi ilanların cm’si 10 lira, mahkeme, tapu, icra ilanlarının cm’si 5 lira, tüzüklerin kelimesi 15 kuruş, ölüm, doğum, teşekkür ilanları tek sütun üzerine maktuan 10 lira, zayı ilanları 4 lira, her türlü reklam ve hususi ilanlar pazarlığa bağlıdır. Devamlı reklam ve ilanların ücretlerinde indirim yapılır.” ifadesine yer verilmektedir.

Beyşehir Basın-Yayımlı hakkında yapılmış olan bir çalışmada Yamaç gazetesinin Ünal Matbaası’nın ilan gazetesi durumunda olduğu ve bu nedenle de yazar kadrosunun çok zengin olmadığı ifade edilmektedir.¹³ Ancak gazetenin erken tarihli sayıları incelendiğinde, dönemin gazeteleri gibi memleketin ve ülkenin havadislerini okuyucuları ile paylaşan, gündeme dair köşe yazılarıyla yazarlarının bilgi ve tecrübelerini paylaştığı, okuyuculardan gelen şiir ve yazıların yer bulduğu önemli bir gazete konumunda olduğu görülecektir. Ne yazık ki gazetenin çıkarılma amacının ne olduğu ve zaman içerisinde böyle bir yayın politikasından neden vazgeçildiği konularında şimdilik herhangi bilgi elde edilememiştir.

II- Gazetenin Yazar Kadrosu ve Muhtevası

Yazar kadrosuna geçmeden önce gazetenin kurucusu ve sahibi İsmail Başunal ile ilgili bir bilgi verilmesi sürecin anlaşılması açısından

¹¹ 1940 Doğumlu Öğretmen Ali Tuncay Tekeli ile yapılan mülakat.

¹² 12 Kasım 1964 Tarihli Yamaç Gazetesi’nin 25. sayısı, s. 4.

¹³ Arabacı, Beyşehir’de Basın Yayın”,s. 105

yerinde olacaktır.¹⁴ İsmail Başünal, 1 Mart 1935 tarihinde Konya Meram'da dünyaya gelmiş, ilköğrenimini tamamladıktan sonra kalıp ustası olarak bir kiremit fabrikasının ustabaşı kadrosunda görev almıştır. 1956 yılında çalışma arkadaşlarından Fatma Hanım ile evlenen Başünal, vatani görevini yaptıktan sonra uzun araştırmalar ve hazırlık çalışmaları sonrasında yatırım yapmak amacıyla 1964 yılında Beyşehir'de "Ünal Kardeşler" adıyla ilk matbaayı kurmuştur. İlçenin kendi matbaasında basılan ilk gazetesi olan Yamaç, 1964 yılında İsmail Başünal'ın sahipliğinde yayın hayatına başlamıştır. Başünal, asıl mücadele diyerek tanımladığı Yamaç'ta Utkî ve Berrî mahlaslarıyla yazılar ve şiirler yayımladı. Aynı zamanda Ünal Kırtasiye ve Ünal Ciltevi gibi yatırımlarında yanında yetiştirdiği kişiler Beyşehir başta olmak üzere Konya merkez ve ilçelerinde matbaa ve gazete sahibi ve idarecileri olmuşlardır. İsmail Başünal, bu süreçte Beyşehir'de kıymetli bulunduğu mekânları bizzat fotoğraflamış, çoğu ilk kez çekilen fotoğrafları İzmir'deki basımevinde kartpostallar haline getirerek satış noktalarına dağıtımını sağlamıştır.

İyi bir okur, iyi bir yazar ve araştırmacı, yenilikçi bir gazeteci olarak Beyşehir'de dönemin bazı siyasilerinin de görüş alışverişinde bulunduğu Başünal, gençlerin eğitimi ve istihdamı hususunda girişimleri ve hayırseverliği ile tanınmıştır. Nisan 1976'da matbaanın önünde yaşanan elim bir trafik kazasında 6 yaşındaki oğlu Hüseyin'i kaybetmesi, hayatının olumsuz dönüm noktasını oluşturmuş ve yaşadığı yoğun acı ile kısa süre sonra ciddi bir hastalığa yakalanmıştır. Artık ilgilenemediği Yamaç gazetesi 1978 yılı sonlarında yayın hayatına veda etmiş ve bir zaman sonra matbaa, kırtasiye ve cilt evi de kapanmıştır. 1980-1982 yılları arasında Konya Meram'daki baba ocağında istirahatla geçiren Başünal, daha sonra ailesiyle birlikte yeniden Beyşehir'e dönmüştür. Hastalığının olumsuz seyri hızlanınca aralıklarla tedavi gördüğü Konya Meram Tıp Fakültesi'nden evinde istirahata yönlendirilen Başünal, 25 Temmuz 1985'te hakka yürümüş ve vasiyeti üzerine oğlu Hüseyin'in de mezarının bulunduğu Beyşehir

¹⁴ Fotoğrafi için bk. Ek 3.

mezarlığına defnedilmiştir. Merhum matbaacı gazeteci İsmail Başüenal'ın 3 kızı ve 6 torunu hayatta bulunmaktadır.¹⁵

A-Yazar Kadrosu

Elimizde mevcut olan sayılarının incelenmesi neticesinde Yamaç gazetesinin aralarında öğretmenlerin de bulunduğu Beyşehir'de görev yapan bazı memur ve yazarların katkılarıyla hazırlandığı anlaşılmaktadır. Gazetenin ilk yılına ait sayılarında yazar kadrosunda Avukat Yalçın Kasapoğlu, Halk Eğitim Müdürü Fethi Başer, Hakkı Yüksel Gülay, Abdullah Eren, Ali Küsmez, Şekip Karlı gibi isimlere rastlanmaktadır. Sonraki yıllarda gazeteye Vaiz H. Avni Yıldırım, Müfit Niyazi, Mikdat Küçükgüzel gibi yazarların da katkı sağladığı görülmektedir. Gazetenin 1973 yılına ait sayılarında Kemal Yaman isimli yazar, “Millet Düşmanlarının İhanet Planları Belgeler” başlığıyla hazırladığı oldukça uzun bir yazı dizisi yayımlamıştır. Gazetede ismine yer verilen söz konusu yazarların dışında, “Berrî” ve “Ufkî” mahlaslarıyla şiirler ve yazılar yayımlandığı anlaşılmaktadır.¹⁶

Yamaç gazetesinde herhangi bir köşe altında yazılmayan ve haber niteliği de taşımayan bazı yazılara rastlanmaktadır. Altında yazarlarının isimlerine yer verilmeyen bu yazıların gazete yönetimi tarafından yazıldığı düşünülebilir. Bu nedenle yazarlar arasında ismi geçmese de gazetenin sahibi İsmail Başüenal'ın adının kalem erbabı arasında zikredilmesi mümkündür. Gazetenin bütün sayılarına ulaşılabilmişince şüphesiz burada isimlerine yer verilen yazar kadrosuna yenileri de eklenebilecektir.

B-Gazetenin Muhtevası

Yukarıda ifade edildiği gibi *Yamaç* gazetesi ilk sayısından itibaren 4 sayfa ve 6 sütun olarak çıkarılmasına rağmen zaman içerisinde 2

¹⁵ İsmail Başüenal'ın kızları Şule Başüenal Saraç (1958) ve Emel Başüenal (1976) ile yapılan mülakat.

¹⁶ Arabacı, “Beyşehir'de Basın Yayın”, s. 105.

sayfaya düşürülmüş ve sütun sayısı da azaltılmıştır. Gazetenin düzenine bakıldığında sayfalarda sütunlar halinde haber ve yazıların arka arkaya yerleştirildiği genellikle haber veya yazı sonlarının bir ara çizgi kullanılarak belirtildiği görülmektedir. Haberlerin düzenlenmesinde yer yer üst, ana ve alt başlıklar kullanılmış ve haberin mahiyetine göre bazı başlıkların puntoları büyütülmüştür. Genellikle gazetenin yarısında haber ve köşe yazılarına yer verilmekte, diğer yarısı ise ilan, duyuru ve reklamları içermektedir. Yamaç gazetesinin özellikle erken tarihli sayıları incelendiğinde Beyşehir’le ilgili haberlerin yanı sıra ülke geneliyle ilgili haber ve yorumlara da yer verildiği görülmektedir. Hatta ilk yıllarda, Beyşehir’e yakın bulunan il ve ilçelerden çeşitli haberleri de gazetede görmek mümkün olmaktadır. Ancak sonraki yıllarda yerel haberlerin giderek azaldığı ve gazete haberlerinin ülke gündemiyle ilgili bir iki başlığın dışına çıkmadığı görülmektedir. Aşağıda mevcut sayılarından hareketle gazetenin muhtevası hakkında bazı bilgilere yer verilecektir.

Gazetenin ilk sayfası ele alındığında hemen her sayısında haftanın önemli bir olayının manşete taşındığı anlaşılmaktadır. Manşette yer alan haberlerin bir kısmı yerel haberlerden oluşurken önemli bir bölümü de ülke gündemiyle ilgilidir. Nitekim manşetlerin diğer haberlere göre daha büyük puntolarla ve koyu renkte dizildiği görülmektedir. Fikir vermesi açısından aşağıda bazı gazete manşetlerinden örnekler yer verilmiştir.

13 Kasım 1964 tarihli 25. sayı:

“Bir CHP.li ve AP.li Köylü Vatandaşla Konuştuk.”

24 Kasım 1964 tarihli 28. sayı:

“Huğlu Tüfek Sanayi Kollektif Çalışmaları Sayesinde Yeni ve Modern Makinelere Kavuştuk.”

3 Nisan 1973 tarihli 773. sayı:

“Oto Yedek Parçaları Yükseliyor.”

6 Nisan 1973 tarihli 774. sayı:

“Rusya’da Müslümanlık”

17 Nisan 1973 tarihli 777. sayı:

“Beyşehir Konya Yolu Üzerinde Kazada Üç Ölü, Bir Ağır Yaralı Var.”

9 Ocak 1976 tarihli 951. sayı:

“Saldıray İsimli Denizaltı Deniz Kuvvetlerimize Katıldı.”

14 Mayıs 1976 tarihli 973. sayı:

“Mektupla İmtihan Günleri Belli Oldu.”

23 Temmuz 1976 tarihli 985. sayı:

“Güney Kore’de Yapılan Cami İbadete Açıldı.”

25 Şubat 19977 tarihli, 1016. sayı:

“Kıbrıs Türk Devleti’nin Kuruluşunun 2. Yıldönümü Kutlandı.”

8 Nisan 1977 tarihli 1022. sayı:

“Dumlupınar Denizaltısında Yangın Çıktı.”

Görüldüğü gibi gazete manşetlerinin çok az bir kısmı Beyşehir’le ilgili iken özellikle geç tarihli sayılarında yerel haberler neredeyse hiç yer almamış ve manşetlerin tamamı ülke ve dünya gündemiyle ilgili olmuştur.

Gazetenin ilk sayılarında 1. sayfasında memlekette olan hadiselerin yanı sıra şehirde meydana gelen adli vakalar da yer almıştır. İkinci sayfalarda ise genellikle sosyal, kültürel, ekonomik, adli, idarî konularda köşe yazılarına yer verilmiştir. En azından erken tarihli sayılarından hareketle Yamaç gazetesinin sadece siyasî olayları aktaran bir gazete özelliğinde olmadığı, toplum hayatına ait bilgilerin de gazeteye yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim gazetenin erken tarihli sayılarında haber ve yorumların yanı sıra fıkralara ve okuyucuların gönderdiği şiirlere dahi yer verilmiştir. Nihayetinde Yamaç gazetesinin ilk yıllarda okuyucular tarafından merakla takip edilen bir yayının özelliğinde olduğu söylenebilir.

Yamaç gazetesinin ilk sayılarında başlık klişesinin altında sol tarafta yer alan sütunda “Başyazı” başlığı ile bir köşe yer almaktadır. Söz konusu köşede yayımlanan yazılarda yerel ve genel meselelerle ilgili okuyucuların bilgilendirildiği anlaşılmaktadır. Ancak ne yazık ki zaman içerisinde gazetenin önemli bölümlerinden biri olan Başyazı köşesine artık yer verilmemiştir. Bununla birlikte gazetede sporla ilgili bazı köşe yazılarına yer verildiği görülmektedir. Örneğin gazetenin 24. sayısında “Spor” köşesinde “Örnek Hareket” başlığı altında Beyşehir’deki spor faaliyetlerine değinilmiştir. 29 Haziran 1973 tarihli

798. sayıda “Karınca Kararınca” adıyla yayına başlayan bir başka köşede Müfit Niyazi ve Mikdat Küçükgül isimli yazarlar makale, şiir, tahlil, fıkra ve yorumlarını yapacaklarını okuyuculara duyurmuş, okuyucuların da istek, tenkit ve kanaatlerini beklediklerini ifade etmişlerdir. Adı geçen yazarlar sonraki tarihlerde “Lüks-İsraf”, “Tahlil”, “Bir Toplum İçin Aile”, “Cemiyetimizde Aile”, “Bunlar Hayra Alamet Değil” gibi başlıklar altında dizi yazılar yayımlamışlardır. Benzer şekilde Beyşehir Vaizi H. Avni Yıldırım’ın da “Selam” adındaki köşesinde Ramazan Ayı ile ilgili bazı yazılar yayımladığı görülmektedir.

Yukarıda örneklerin yanında gazetenin ilk sayılarında çeşitli bölümler altında şehrin sorunları ile eksik ve yanlış uygulamalara değinildiği ve yeri geldiğinde idareciler iğneli bir şekilde uyarıldığı da söylenebilir. Nitekim 24 Kasım 1964 tarihli 28. sayının ilk sayfasında yayımlanan bir köşede “4-K Ne demektir?” başlığı altında şöyle bir fıkra anlatılmıştır:

“Amerikan Eğitim Sisteminden örnek alınarak ilkokullarımızda 4-K Kulüpleri kurulmuştur. Bunlar öğrencileri tarım alanında tatbiki çalışmalar yaparak eğitir. Sonunda da yarışmalar yapılarak öğrencilere mükâfat verilir. Bir köyümüzde başarı gününde hazır bulunan kaymakam, köylülerden birine 4 K’dan ne anladığını sorar. Köylü cevap verir.

-Bilemeyiz beyim 4-K günü var dediler biz de geldik. Kaymakam bu söze çok kızar. Orada bulunan Ziraat Teknisyeni hemen cevap verir.

- Efendim 4-K demek, “Köylünün Kalkınması Kıyamete Kaldı demektir.”

Gazetede yer alan benzer örneklerinden hareketle Yamaç gazetesinin toplumu bilgilendirme işlevinin yanı sıra eleştirel bakış açıları ve önerileriyle memleketin yararına yapılacak iş ve işlemlerle ilgili yöneticileri uyarmaya ve yönlendirmeye çalıştığı da düşünülebilir.

III-Gazetede Yer Alan Fotoğraf, İlan ve Reklamlar

Elimizde mevcut sayılar incelendiğinde gazetede yer alan haberlerle veya yazılarla neredeyse hiçbir görsele yer verilmediği anlaşılmaktadır. Ancak ilk sayısından itibaren gazete sayfalarında çok sayıda reklamın yer aldığı görülmektedir. Reklamlar başlangıçta yalnızca bir kısmında yer alırken zaman içerisinde gazetenin büyük bölümünde ilan ve reklamlara yer vermeye başlanmıştır.

Gazetede çıkan reklamların başlıkları büyük puntolarla siyah ve “Müjde”, “Müjde Müjde” gibi dikkat çekici ifadelerle sahip bulunmaktadır. Reklam verenler arasında çeşitli esnaf ve zanaatkarlar bulunduğu gibi özel muayenehanesini duyuran doktorlar da bulunmaktadır. Ayrıca Beyşehir’de veya yakın yerleşimlerde iş yerleri bulunan radyo tamircisi, kunduracı ve dikiş makinesi satıcılarına ait reklamlar da görülmektedir. Nitekim zaman içerisinde gazetede başta Huğlu olmak üzere tüfek üretimi ve satışı ile ilgili reklamlara da rastlanmaktadır. Yamaç gazetesinde “Zayı” başlığı altında kimlik vs gibi önemli belgelerin kaybına ve bunların hükümlerinin olmadığına dair ilanların da yer aldığı görülmektedir. Ayrıca gazetenin sonraki sayılarında yoğun olarak Beyşehir Kazası’nda bulunan belediyelerin ihaleleri, Beyşehir Mahkemesinden yapılan çeşitli duyurular ile Beyşehir’de bulunan/kurulan derneklerin kongre ilanlarına sıklıkla yer verildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Günümüzde ne yazık ki Beyşehir basın yayını açısından önemli bir dönemi temsil eden Yamaç gazetesi ilgili literatürde yer alan bilgiler son derece sınırlı kalmıştır. Beyşehir’de ilk defa kurulan Ünal Matbaası’nda basılan Yamaç gazetesinin nasıl dizildiği, kaç baskı yaptığı veya dağıtımının nasıl yapıldığı gibi bilgilerden yoksunuz. Ancak artık gazetenin mahiyetinin ve içeriğinin ne olduğu, hangi dönemlerde yayımlandığı ve nasıl bir yayın kadrosu ve politikasına sahip bulunduğu gibi bazı bilgilere sahip bulunmaktayız.

1964-1977 yılları arasında 15 yıla yakın bir dönemde yayın hayatına devam ettiğini tespit ettiğimiz Yamaç gazetesinin kurucusu ve sahibi İsmail Başunal’ın çabalarıyla ayakta kalmaya çalıştığı

Anadolu Mecmuası
3/VI, Nisan 2024, s. 1-16.

anlaşılmaktadır. Kurulduğu yıllarda Avukat Yalçın Kasapoğlu, Halk Eğitim Müdürü Fethi Başer, Vaiz H. Avni Yıldırım gibi Beyşehir’de görevli kişilerin uzmanlık alanıyla ilgili yazılarıyla destek verdiği gazeteye Hakkı Yüksel Gülay, Abdullah Eren, Ali Kúsmez, Şekip Karlı, Kemal Yaman, Müfit Niyazi, Mikdat Küçükgüzel gibi yazarların da yazılarıyla katkı sağladığı görülmektedir.

Başlangıçta gazetede yer bulan haber ve yorumlarla memleketin ve ülkenin gündemini okuyucuları ile paylaşan, şehrin nabzını tutan önemli bir yayın organı halinde bulunan Yamaç Gazetesi ne yazık ki bir süre sonra, yalnızca ticarî kaygılarla çıkarılan Ünal Matbaası’nın bir ilan gazetesi konumuna gelmiştir. Yamaç gazetesinin sahibi İsmail Başüenal’ın küçük yaştaki oğlunu trafik kazasında kaybetmesi sonrasında ciddi bir hastalığa yakalanması nedeniyle yayın hayatına son verilmiştir.

Bibliyografya

A-Sürelî Yayınlar

Yamaç gazetesi 1964-1973, 1976-1977.

B-Diğer Yayınlar

ALPEREN, Bilal, *Beyşehir ve Tarihi*, Konya 2001, s. 135.

ARABACI, Caner, “Beyşehir’de Basın Yayın”, *Konya Ansiklopedisi*, Konya 2011, s. 104-107s.

HABİR, M. Şahin, “Beyşehir’de Basın ve Medya”, *Tarihten bugüne ve Geleceğe Uzanan Konya Beyşehir (Derebucak-Hüyük) 2000 Rehberi*, Konya 2000, s. 131-132.

C-Kaynak Kişiler

İsmail Başüenal’ın kızları Şule Başüenal Saraç (1958) ve Emel Başüenal (1976) ile yapılan mülakat.

Öğretmen Ali Tuncay Tekeli (1940) ve Öğretmen Hüseyin Şanal (1945) ile yapılan mülakat.

SAHİBİ
İSMAL BAŞONAL

SORUMLU MÜDÜR
S. SİRRI KANATOĞLU

YÖNETİM YERİ
Atatürk Bulvarı No. 6
Yazılardaki Düşünceler
Yazarlarına Aittir

Devlet Nüshası

SALI
3

NİSAN 1973

YIL 8 SAYI 773

Fiatı 25 krş.

T.İ.F. 154

Beyshehir'de Salı ve Cuma Günleri Çıkar; Siyasi Memleket Gazetesi

KURUCUSU İSMAL BAŞONAL

Millet Düşmanlarının İHÂNET PLÂNLARI (Belgeler)

Hazırlayan :
KEMAL YAMAN

— 87 —

Biz; denilecek ki, eski memurlara yol vermek hazineye pahalıya mal olur. Buna cevap olarak deriz ki, bu adamların kaybettikleri mev kileri telâfi etmek â ere kendilerine önceden hususi vazifele bulacağımız gibi, dünyanın bütün parası kasalarımızda olduğundan, fazla mas raflardan da korkumuz yoktur.

29— Her şeyde, mutlak hakimiyetimiz tevâli edecektir. Ve işte bunun içindir ki, yüksek irademize hürmet ver her emrimize hiç itirazsız itaat edilecektir. Bu irade hiç bir marifetsiz hiç bir hoşnutsuzluğa kulak asmayacak, her işi yarı ibret olacak bir şiddetle bastıracağız.

30— Önderlerden başkası için istinaf hakını kaldıracamız. Çünkü halk arasında bizim tayin ettiğimiz hakimler tarafından haksız hüküm verebileceği fikrinin doğmasına müsade edemeyiz.

31— Puna benzer birşey görülürse hüküm bizzat biz istinaf edeceğiz. Fakat vazife ve memuriyetini anlamayan hâkimi de, böyle bir hadisenin tazelenmesine imkân bırakmayacak bir şekilde cezalandıracağız.

32— Bir kere daha tekrar ederim ki, halkın bizden memnun olması için nezaret etmesi yeten idaremiş her adımı bilerek atacağız. Çünkü iyi bir hükümetten değerli memur istemek halkın hakkıdır. Hükümetimiz, önderi tarafından tayin edilmiş bir baba vesayeti şeklinde olacaktır. Kavminin bütün ihtiyaçları ile hâl ve hareketleriyle uğraşacak, halkın birbirleriyle ve hükümetle olan münasebetlerini düzenleyecek bir baba bulacaktır.

33— İşte o vakit dirlik, düzenlik içinde yaşamak isteyenlerde bu vasıllık ve idareden vazgeçmemek fikri kökleşecek; hele memurlarımız, aldıkları emirleri yapmaktan başka güçleri olmadığı görünce, otokrasimizi aşırı bir saygı ile benimseyeceklerdir. Hayatlarında her şeyi seyi, çocuklarında vazife ve itaat hislerini uyardırarak istiyen akıllı bir ana-baba, düzenlemiş olmamız halkı hoşnut edecektir. Çünkü kavimler de, onların hükümetleri de bizim politikamızdaki esrar önünde hiç bir zaman rüşde ermeyecek çocuklardır.

(Devamı var)

Oto Yedek Parçaları Yükseliyor

Konya — Son günlerde oto yedek parça piyasasında belirli bir dalgalanma göze çarpmakta, özellikle şoförler ve araba sahipleri güç durumda bulunmaktadırlar.

Yetkililer verilen bilgiye göre Konya'da oto yedek parçaları son bir yıl içinde üst üste üç defa deşışiklik göstermiştir.

Fiatlardaki istikrar sızlık artış bütün idare sahiplerince yadırganmakta suçlu orak iki üç italatçı firma gösterilmektedir.

Bu konuda ilişkin sorularını cevaplayan ticarethane sahipleri özetle şöyle demektedir.

İthalat kontrolü söz konusu olmakla beraber önleyici tedbir olarak yeterli değildir. Bilhassa Alman otolarının yedek parçalarının çeşitli kanallardan yurda 20kuluğuna için satıcıları güç durumda bulunmaktadırlar.

MERKEZ BANKASININ DÖVİZ STOKLARI ARTIYOR

ANKARA (DHA) — Merkez Bankası Şubelerinin döviz almalarına göre geniş ölçüde artış kaydedilmektedir. Şubelerde satın alınan dövizlerin en fazlasını Almanya'ya teşkil etmekte bunun dolar ve İsviçre frankları ile Hollanda florini, İtalya liri ve diğer ülkeler paraları bulun maktadır.

Merkez Bankasının döviz stoklarının en fazlasını Alman markı teşkil etmektedir.

KONYA PİYASASI BOL DEMİRE KAVUSUYOR

Büyük tüketim piyasasından gelen haberlere göre demir spekülâtörlerinin demir fiyatlarına zam yapacağı haberleri yayıldığı bildirilmektedir.

İşletmenin en büyük forunu Ülkünün reviziona alınmasını fırsat bilen demir tüccarları bir üretim azalma

si gibi görüldükleri öğrenilmiştir.

Ülkü inşaat sezonu başına kadar revizyondan çıkarak normal üretime başlamakla beraber ihtiyacı karşılamak için çeşitli ülkelere demir siparişi yapılmış ve demirlerin ilk partisi

gelmeye başlamıştır. Demir fiyatlarının artmasından sonra stoklarda azalma söz konusu değildir.

Feci kaza sonucu Bir ölü beş yaralı var

Bazır ilçesi yakınlarında meydana gelen bir trafik kazasında bir kadın canvermiş beş kişi de ağır şekilde yaralanmıştır. Alınan bilgilere göre yaralılar arasında iki yaşta olan çocukları da bulunmaktadır.

1973 sc.126

28 Temmuz 1974

Devlet İktisatı

S A H İ B İ
İSMAIL BAŞÜNAL

SORUMLU MÜDÜR
Ş. SIRRI KANATOĞLU

YÖNETİM YERİ
Atatürk Bulvarı No. 6
Beşşehir

Yamaç

Beşşehir'de Cuma Günleri Çıkar; Haftalık Siyasal Memleket Gazetesi

C U M A

28

ARALIK 1973

YIL: 9 SAYI: 840

Fiatı 25 krş.

154

KURUCUSU İSMAIL BAŞÜNAL

Dış Borçlar Devlet bütçesine eşit

Beşşehir Alâaddin Ortaokulu ve Öğrencilerini Koruma Derneği Başkanlığından :

12.Ocak.1974 cumartesi günü saat 14.00 de Beşşehir Alâaddin Ortaokulu salonunda aşağıdaki gündemi görüşmek üzere derneğimizin yıllık olağan genel kurul toplantısı yapılacaktır.

Belirtilen gün ve saatte sayın üyelerin hazır bulunmaları duryurulur.

Dernek Başkanı
Hüseyin Yüksel

GÜNDEM :

- 1 - Açılış ve yoklama,
- 2 - Genel kurul yöneticilerinin seçimi,
- 3 - Yönetim ve denetleme kurulları raporlarının okunması,
- 4 - Raporların eleştirilip açıklanması,
- 5 - Yeni yönetim ve denetleme kurullarının seçimi,
- 6 - Dilekler ve kapanış.

Beşşehir İçerişehir Mahallesi Kalkındırma Derneği Bşk.lüğünden

Derneğimizin genel kurul toplantısı 6.1.1974 pazar günü saat 13.00 de İçerişehir mahallesindeki orta kahvede yapılacaktır. Eksiyet temin edilemediği takdirde ikinci toplantı 13.1.1974 günü aynı yer ve saatte yapılacaktır.

İçerişehir Mah. Kalkındırma
Dernek Başkanı
Memiş Yağcıoğlu

GÜNDEM :

- 1 - Açılış,
- 2 - Divan teşekkülü,
- 3 - Yönetim kurulu raporlarının okunması ve 1974 yılı tahmini bütçesi müzakeresi
- 4 - Yönetim kurulu seçimi,
- 5 - Dilek ve temenniler,
- 6 - Kapanış.

Beşşehir Minibüsçüler Derneği Başkanlığından :

Derneğimizin genel kurul toplantısı 7.1.1974 pazartesi günü akşam saat 19.00 da Atatürk meydanı yanındaki yeni kahvede yapılacaktır. Sayın üyelerini teyiflerle rica olunur.

GÜNDEM :

- 1 - Açılış,
- 2 - Divan teşekkülü,
- 3 - Yönetim kurulu raporunun okunması,
- 4 - Yönetim kurulu seçimi,
- 5 - Dilek ve temenniler,
- 6 - Kapanış.

eşit

Maliye Bakanı Sadık Tekin Müftüoğlu, Türkiye'nin dış borçlarının, yalnız ana para olarak 2 milyar 576 milyon doları (26 milyar liradan fazla) bulunduğunu açıklamıştır. Bu borcun hemen aynı miktardaki faizi de hesaba katılırsa, Türkiye'nin dış borçları, Türkiye'nin yıllık bütçesine eşittir.

Bakanın açıkladığına göre devlet bütçesinden ödenecek iç borçlar da faizleriyle birlikte 40 milyar liraya çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisinin bütün yalızlıklarla

Demokrasi ve Politikacılar

Kanada'nın devlete ait televizyon kuruluşu -CBC-, siyasi bir yorum saatinde Türkiye'yi konu alan bir program yayımlanmıştır.

Programda, Türkiye demokrasisinin devamlı bir şekilde politikacılar tarafından zedelediği, buna mukabil Türk ordusunun, demokrasiye sahip çıktığı ifade edilmiştir ve bunun dünyanın diğer ülkelerinde rastlanmamış ilgi çekici bir olay olduğu anlatılmıştır.

Ayrıca programda Türk köylülerinin inanılmaz zor bir siyasi yurru ve demokrasi arzusuna sahip oldukları belirtilmiştir.

lara sağmen nasıl bir krizin içinde bulunduğunu bu bilgiler bile doğrulamaya yeterdir. Ekonomimiz dış bağımlılıktan kurtulmadıkça, gayri millî artışın ekonomimiz üzerine

indeki baskıya sen verilip millî ekonomi kurulmadıkça, milletimizin emekleri, borçlarımızın faizlerini ödemeye dahi yetmeyecektir.

İlan

Beşşehir Asliye hukuk mahkemesinin 21/11/1973 tarih ve 1973/2093 esas - 1973/1977 karar sayılı ilâmı ile ALMAZ olan soyadımı ŞANGIROĞLU olarak tashih edildigi ilân olunur.

Ahmet Almaz (ŞANGIROĞLU)
Genç Pınarbaşı K. den

Toplantı Çağrı ve Gündemi İlanı Yeşildağ Kalkınma Kooperatifi Başkanlığından :

Kooperatifimizin 2 nci olağan genel kurul toplantısı, 13.Ocak.1974 pazar günü saat 10.00 da Meydan kahvesesinde ve bu toplantıda yeter sayı sağlanmazsa ikinci toplantı, 30.Ocak.1974 çarşamba günü aynı saat ve yerde yapılacaktır. Genel kurul toplantımıza, ortaklarımızın katılmaları gereği ve gündemimiz duryurulur.

Yeşildağ Kalkınma Kooperatifi

Yönetim Kurulu Adına

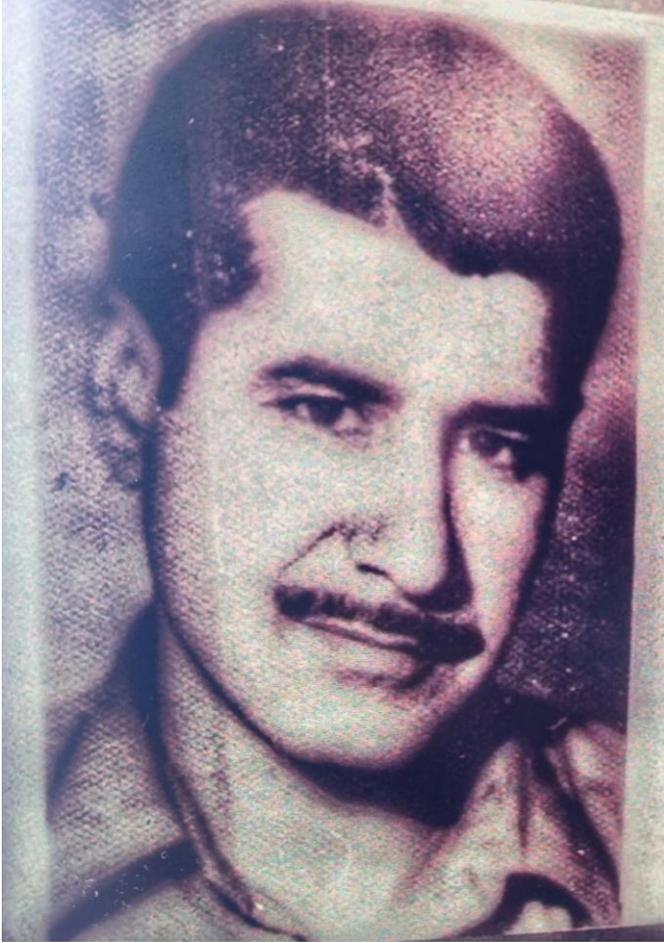
Başkan
İlâl Eyüboğlu

GÜNDEM :

- 1 - Açılış, 2 - Yoklama, 3 - Başkanlık divanı seçimi, 4 - Yönetim kurulu çalışma raporunun, bütçe, kâr-zarar cetvelinin, denetçiler raporunun okunması, 5 - 4 ncü maddenin görüşülmesi
- 6 - Kurulların açıklanması, (brası ve bilançonun kâr-zarar cetvelinin kabulü, 7 - Ortakların nakliye ihtiyaçlarının karışlanmasının görüşülmesi (M.7/s), 8 - Belediye tüzel kişiliğinin ortaklığa kabulünün onayı. (M.11), 9 - Pay borçlarının ödemesi ekil ve süresinin tesbiti, 10 - Kooperatif yerleşme merkezlerinin tesbiti. (M.57/r) 11 - Bir işletmeyi devralmakta yönetim kurulunun yetkili kılınması. (M.57/1-a-m) 12 - Kooperatif proje ve sırasının görüşülmesi, 13 - Personel kadrosu ve ödemesinin görüşülmesi (M.57-e), 14 - İş programı ve bütçe taslağının görüşülüp benimsenmesi, 15 - Ek ödeme yükümlünün görüşülmesi. (M.44), 16 - Kooperatif birliğine temsilciler seçimi. (M.57-p), 17 - Yönetim kurulu 3 üsl ve yedek üyelerinin yenilerek seçimi. (M.-71 10 - Deenetim kurulu seçimi, 19 - Dilekler, 20 - Kapanış.

Anadolu Mecmuası
3/VI, Nisan 2024, s. 1-16.

Ek 3: Gazetenin Sahibi İsmail Başünal (1935-1985)

MEVLEVİ KAYNAKLARINDA ADI GEÇEN TÜRK BOYLARI, ÖNEMLİ ŞEHİRLER VE MEKÂNLAR ÜZERİNE BİR DEĞER- LENDİRME

Samet CENGİZ*

Özet

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Türk-İslam dünyasının en önemli isimlerinden biri, yaşadığı dönemde ve vefatından sonra pek çok kişi ve toplumu etkileyen büyük bir düşünür ve alimdir. Onun yaşadığı dönemde ortaya koymuş olduğu faaliyetleri ve kaleme aldığı eserleri yüzlerce yıl boyunca insanların merakını celbetmiş, onun fikirlerinden hareketle birçok çalışma ortaya konularak kendisi ile alakalı birçok değerlendirme yapılmıştır. Dini açıdan eserler kaleme almış ve bu eserlerinde çok anlamlı, ders verici nitelikte çalışmalar ortaya koyan Mevlânâ'yla ilgili günümüz de birçok çalışma yapılmıştır. Çalışmanın ana temasını dini bilgilerin yanı sıra Hı-tay, Yağma, Kıpçak, Bulgar, Çiğil ve Oğuz gibi Türk boylarının özellikleri ile Anadolu'da yer alan Konya, Aksaray, Kayseri, Tokat, Antalya, Erzincan, Kastamonu, Kütahya, Bayburt, Erzurum şehirleri ile ilgili bilgiler verilmektedir. Ayrıca Anadolu dışında Mısır, Horasan, Tebriz, Merend, Cend, Hucend, Şam, Halep, Irak, Herat, Hindistan, Türkistan, Harezmi, Basra, Çin gibi önemli bölge ve mekân-ların özellikleri ile ilgili bilgiler verilerek Türk boyları, şehirler ve mekânlar hak-kında farklı bir kapı aralamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Türk Boyu, şehir, mekân.

An Evaluation On Turkish Tribes, Important Cities And Places Named in Mevlevi Sources

* Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İletişim: sametngz23@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9999-839X.

Abstract

Mevlânâ Celaleddin-i Rumi is one of the most important figures of the Turkish-Islamic world, a great thinker and scholar who influenced many people and society during his lifetime and after his death. His activities that he revealed during his time and his works that he wrote have aroused people's curiosity for hundreds of years, many studies have been put forward based on his ideas and many evaluations have been made about him. He has written works from a religious point of view and many studies have been made about Mevlânâ today, who has revealed very meaningful, instructive studies in these works. In addition to religious information, the main theme of the study, information about the characteristics of Turkish tribes such as Hitay, Plunder, Kipchak, Bulgar, Cigil and Oguz, as well as the cities of Konya, Aksaray, Kayseri, Tokat, Antalya, Erzincan, Kastamonu, Kutahya, Bayburt, Erzurum located in Anatolia are given. Besides, we tried to open a different door about Turkish tribes, cities and places by giving information about the characteristics of important regions and places such as Egypt, Khorasan, Tabriz, Merend, Cend, Hucend, Damascus, Aleppo, Iraq, Herat, India, Turkistan, Khwarezm, Basra, China outside Anatolia.

Keywords: Mevlânâ, Turkish Tribe, city, place.

Giriş

Hız. Mevlânâ, yaşamı boyunca Anadolu kültürünün ve aydın toplumunun temellerini atmış, çağına ve sonraki dönemlere ışık tutmuştur.¹ XIII. yüzyılın sosyo-kültürel ortamında ve yaşadığı dönemin sosyo-kültürel olaylarıyla büyümüş ve toplum üzerinde silinmez bir iz bırakmıştır. Hız. Mevlânâ yaşadığı sürece damgasını vurmuş, Türk-İslam medeniyetinin gelişmesinde ve yükselişinde önemli bir yer edinmiş, tasavvufun Anadolu'da yayılmasında önemli bir etki yaratmıştır. Mevlânâ, Anadolu insanının üzerinde büyük etki bırakmış, onların yaşam sevinçlerini artırmış ve

¹ Ercan Sucu, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma Sürecine Etkisi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2017, s. 1.

döneminin sosyo-kültürel yaşamına önemli etkilerde bulunmuştur.² Bugün bile hayatı ve çalışmaları üzerine çalışmalar devam ediyor. Dini açıdan eserlerini yazan ve o eserler hakkında oldukça öğretici çalışmalar ortaya koyan, aynı zamanda dönemin kültürüne yerleşim yerlerine, yaşam tarzı, örf ve adetleri hakkında da bilgi veren Mevlânâ hakkında pek çok araştırma yapılmıştır.³ Çalışmada dini bilgilerin yanı sıra Hitay, Yağma, Kıpçak, Bulgar, Çiğil ve Oğuz gibi Türk boylarının özellikleri ile Anadolu şehirlerinden Konya, Aksaray, Kayseri, Tokat, Antalya, Erzincan, Kütahya, Bayburt, Erzurum ve Anadolu dışında Mısır, Horasan, Tebriz, Merend, Cend, Hucend, Şam, Halep, Irak, Herat, Hindistan, Türkistan, Harezm, Basra, Çin gibi önemli bölge ve mekânların özellikleri ile ilgili bilgiler verilmektedir.

Mevlevi Kaynaklarında Türk Boyları

Hız. Mevlana'nın eserlerinden Mesnevi ve Divan-ı Kebir'de Bulgar, Çiğil, Hitay, Kıpçak, Oğuz ve Yağma gibi Türk boylarının isimleri geçmektedir.

Hitay Boyu

Hitay Türk'ünden kaynaklarda kendinden emin, böbürlenmiş ve öfkeli olarak bahsedilmiştir.⁴ Hitay ülkelerinde yaşayan Türkler güzellikleri ile

² Mehmet Aydın, "Hz. Mevlânâ'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı," 2. Milli Mevlânâ Kongresi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1985, s. 281-286.

³ Samet Cengiz, "Mevlevi Kaynaklarında Eğitim, Ordu, Adli Teşkilat ve İktisadi Durum Üzerine Bir Değerlendirme", Anadolu Mecmuası MTÜ Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Malatya 2022, s. 24.

⁴ Aydın Taneri, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devlet Fikri*, Ocak Yayınları, İstanbul, 1997, s. 65-66.

ünlüdür.⁵ Ayrıca yüzlerinin de Ay'dan daha parlak ve güzel olduğu belirtilmiştir.⁶ Hutun bölgesinde yaşayanlara Hıtay Türkü denilmiş⁷ ve bazı yerlerde ay yüzlü olarak görülenler Hutun bölgesinde yaşayanlara benzetilmiştir.⁸ Hıtay Türk'ünün saçının misk ve lâden amberinden daha güzel koktuğu da belirtilmiştir.⁹

Yağma Boyu

Yağmalar, Kaşgar ve Narin ırmağı arasında yaşarlar ve Yağma'ların bin yedi yüz boyu vardır. Karahanlı devlet hanedanının kökeni olarak kabul edilen Yağma boyu V. V. Barthold, V. Minorsky, Faruk Sümer ve Reşat Genç tarafından da savunulmuştur. Fakat daha sonra Barthold bu fikrinden vazgeçerek Karahanlı devletinin kurucusunun Karluklar olduğunu savunmuştur. Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas adlı eserde Yağma'ların Karahanlıların kökeni olduğu belirtilmiştir. Hududü'l-Alem adlı eserde Yağma'ların tarım ile az uğraştıkları ve kürk üretimi yaptıkları, avcılıkla ve hayvancılıkla uğraştıkları belirtilmiştir. İnsanları sert mizaçlı olup, savaşçı ve birçok silaha sahiptir. Bu eserlerin dışında Divanü Lügati't-Türk'te de Yağma boyundan bahsedilmiştir.¹⁰ “Haydi, çabuk gel, ey Yağmalı güzel, sen bana, yaptığımdan daha fazla merhamet etme”¹¹ ifadesinde Yağma Türklerinin güzelliğine değinilmiştir.

⁵ Mevlânâ Celâleddîn-i, *Dîvân-ı Kebîr*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, C. VI, Ankara, 1992, s. 405.

⁶ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 53.

⁷ *Dîvân-ı Kebîr*, C. VII, s. 69.

⁸ *Dîvân-ı Kebîr*, C. V, s. 268.

⁹ *Dîvân-ı Kebîr*, C. II, s. 270.

¹⁰ Ersin Teres, “Divanü Lügâti't-Türk'te Yağma Boyu ve Yağma Diyalektine Ait Kayıtlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18, İstanbul, 2008, s. 223-225.

¹¹ Sultan Veled, *Divan*, (Çev. Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul, 2016, s. 274.

Kıpçak Boyu

Sarı, sarımsı, solgun anlamına gelen Kıpçak adı Rus kaynaklarında geçmekte ve Türkmen, Peçenek, Uzlar ile aynı topluluktan olduğu belirtilmiştir. Göçebe bir yaşam süren bu boy kaynaklarda Kumanlar olarak geçmekte ve Kimeklerin İşim-Tobol vadisinde yaşamaktaydı. Yaşadıkları bölgede baskı yiyen Kıpçaklar batıya yönelip Güney Rusya'ya gelmiş ve egemenlik sınırlarını Dinyeper'e kadar uzatmışlardır. 1061'den itibaren Rus bozkırlarına hâkim olmaya başlayan Kıpçaklar 1078 senesinde Peçeneklerle Edirne'yi kuşatmış ve Bizans'a akınlar yapmışlardır. Zamanla sınırları Doğu Avrupa-Batı Sibirya bölgelerine yayılan bu boy İslam kaynaklarında Deşt-i Kıpçak adıyla anılmaktadır.¹²

Kıpçak ile ilgili kaynaklarda “*Rum ülkesine mensup yanaklarıyla, Kıpçak iline mensup gözlerle dünyayı apaydın ettin*”¹³ ve “*Bu ne güzellik efendilik meclisi, bu ne padişahlara layık şaraplar, bu ne güzel yağmadır ki, Kıpçak padişahı Türkçesine geliyor*”¹⁴ ifadeleri kullanılmıştır.

Bulgar Boyu

Bulgar ismi ilk kez Milattan Sonra 482'de kaynaklarda görülmüş ve Attila'nın vefat etmesiyle sınırlarını Tuna'dan Kafkaslara kadar Karadeniz'in kuzeyi boyunca genişletmişlerdir. 6. yüzyılda Avar idaresinde iken 7. yüzyılda Hazarların idaresi altına girmişlerdir. Tuna Bulgarları 681 yılında Bizans'ı mağlup edip Balkanlar ve Orta Avrupa da önemli bir güç haline gelmiş, zamanla Hristiyanlığı kabul etmiş ve kendi dillerini unutmışlardır. İdil Bulgarları ise günümüz Tatar ve Çuvaşların yaşadıkları verimli topraklarda ve ticaret yollarında yaşamışlardır. İslam ülkelerinden gelen

¹² Muallâ Uydu Yücel, “Kıpçaklar”, *D.İ.A.*, c. 25, Ankara, 2002, s. 420.

¹³ *Dîvân-ı Kebîr*, C. III, s. 334.

¹⁴ Taneri, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devlet Fikri*, s. 68.

tacirler vasıtasıyla İslamiyet İdil Bulgarları arasında yayılmıştır. 13. yüzyıla kadar varlığını bu bölgede sürdüren İdil Bulgarları daha sonra Moğol saldırıları sonucu yıkılma sürecine girmiş ve Altın Orda döneminde varlıklarını sürdürmüşlerse de en son Kazan Hanlığı idaresinde yaşamışlardır.¹⁵

“*Ey güzeller, pahanız ucuzladı, çünkü Bulgarların yağma vakti arttı*”¹⁶ denilerek Bulgarlarında, Yağma kadar güzel olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Bulgarlarla ilgili haraç aldıkları da kaynaklarda yer almıştır.¹⁷

Oğuz Boyu

İlk kez ismine Göktürk kitabelerinde rastlanan Oğuzlar, Seyhun nehri civarında Yenikent’te yaşamışlardır. Göçebe olarak yaşayan Oğuzlar, hayvancılıkla uğraşmakta ve geleneksel dini inanışlara sahiplerdi. 10. Yüzyıldan itibaren İslamiyet’e girmeye başlayan Oğuzlar’ın bu dini seçmesinde Türkler arasında yapılan ticari ilişkilerin rolü büyüktü.¹⁸ “*Kapıp alıcılıkla, hırsızlıkla bostancılığa giren sonucunu adalet memurları tarafından tutulur, Oğuzların işkencelerini çeker*”¹⁹ denilerek Oğuzların kötü işlere girişlere işkence yaptığından bahsedilmiştir.

Çiğil Boyu

Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lügati’t-Türk adlı eserinde Çiğiller bir Türk şehri olarak anılmıştır. Karluklarla ilişkisi olan bu Türk boyu 10. yüzyıldan beri kaynaklarda geçmektedir. Mervezi ve Avfi’ye göre ise Çiğiller, Karlukların üç boyundan oluşmaktaydı. Hudud-Alem’e göre Çiğiller’in

¹⁵ Nuri Yüce, “Bulgar”, *D.İ.A.*, C. 6, Ankara, 1992, s. 390.

¹⁶ *Divân-ı Kebîr*, C. I, s. 72.

¹⁷ *Divân-ı Kebîr*, C. V, s. 326.

¹⁸ Faruk Sümer, “Oğuzlar”, *D.İ.A.*, C. 33, Ankara, 2007, s. 325-327.

¹⁹ *Divân-ı Kebîr*, C. I, s. 69.

Karluk'tan geldiği, kalabalık nüfusa sahip olduğu, çadır ve keçeden yapıtları barınakta yaşadıkları belirtilmiştir. El-Mukaddesi Taraz yakınında Çiğil adlı bir yerin olduğunu, camisinin çarşıda yer aldığını ve kalesinin olduğunu belirtmiştir.²⁰

Çiğil ile kaynaklarda şöyle bahsedilmiştir. “Bahar mevsimi gibiyim; can gibi şeklim, suretim yoktur benim; fakat gül bahçesinde iki yüz Çiğil(güzeli) resmi çizerim”,²¹ “Ey cam gönüllü. Sen sabır zevkini ne bilirsin. Özellikle de o Çiğil güzeli için sabretmek”,²² “Ülker tezgahında Çiğil güzellilerinin giyecekleri ipek kumaşı dokumaya koyulunca”²³ diye başlayan, “Güzelleriyle meşhur olan ve Türkistan’da bulunan bir bölge”²⁴ olan Çiğil etnik Türk boylarından biridir. Kaynaklara baktığımızda çoğunlukla Çiğillerin güzelliklerine vurgu yapılmıştır.

Rum güzelinin, Türk Güzelinden ayırmak için daha sarı tende oldukları belirtilmiştir.²⁵ Mesnevîde de Türk güzeli için birçok yerde Tıraz mumu geçmekte bu şekilde Türklerin güzelliği belirtilmektedir.²⁶ Harezm’de güzellere çok olduğu ve bu yüzden insanların bir güzelden soğuyup başka güzel kişiye ilgi duyduğundan bahsedilmiş olup,²⁷ ayrıca Harezm ordusunun kuşattığı Semerkand’da da güzellere olduğu belirtilmiştir.²⁸

Mevlevî Kaynaklarında Önemli Şehirler ve Mekânlar

²⁰ Eşref Buharalı, “Çiğiller”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 26, Ankara, 1991, s. 59-61.

²¹ Sultan Veled, *Divan*, s. 274.

²² *Mesnevî*, s. 277.

²³ *Mecâlis-i Seba*, s. 91.

²⁴ *Mecâlis-i Seba*, s. 132.

²⁵ Sultan Veled, *Divan*, s. 79.

²⁶ Taneri, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devlet Fikri*, s. 67.

²⁷ *Fîhi Mâ-fih*, s. 136-137.

²⁸ *Fîhi Mâ-fih*, s. 148.

Mevlevi kaynaklarında geçen döneme damgasını vurmuş önemli mekânlar ve şehirler olmuştur. Bu mekânlar ve şehirler ile ilgili bilgiler veren Hz. Mevlânâ buyurdu ki: “*Bundan sonra Konya şehrine Medinetü'l-Evliya (veliler şehri) lakabını veriniz. Çünkü bu şehirde kim dünyaya gelirse veli olur. Baha Veled'in mübarek cismi ve onların nesli bu şehirde buldukça bu şehre kılıç işlemez ve bu şehrin düşmanı sonuna kadar kalamaz, yok olur. Ahir zamanın afetinden masun kalır*”,²⁹ diyerek Konya şehrinin ne kadar büyük öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Sultan Veled'de Konya şehrinin ahlakından, burada doğanların şanslı, şehrin altın madeni kadar değerli, temiz, Allah'a ibadet eden bir halkı olduğundan bahsetmiş ve övmüştür.³⁰ Aksaray ve Konya illerinde medresenin³¹ ve mescitlerin olduğu, buralarda insanların konakladıkları belirtilmiştir.³²

Sultan Veled, Kayseri ilinde soylu kişilerin, âlim, dervişlerin olduğundan, havasının güzelliğinden, cömert insanların olduğundan bahsetmiş ve övmüştür.³³ Konya ve Kayseri'ye gidenlerin yol üzerinde Kaymaz, Ubruh ve Sultan gibi belirli yerlerde dinlenip konaklayabildikleri, Antakya'dan Mısır'a giden bir geminin ise konaklarının belli olmadığı, bunun ancak kaptan tarafından bilineceği belirtilmiştir.³⁴ Ayrıca Tokat ve Antalya taraflarının sıcak olup ve buralarda Rum nüfus oldukça fazladır.³⁵

Erzincan ilinde kötü adamlar çok olduğundan buraya girmeye insanların korktuğu,³⁶ Amasya madeninden çıkıp Kastamonu yolu üzerinde Ayıntab haramilerinin olduğu ve burada mala, insanlara zarar verdikleri ifade edilmiştir.³⁷ Bu dönemde Anadolu'da eşkıyalık olayları iç huzur

²⁹ Taneri, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devlet Fikri*, s. 101.

³⁰ Sultan Veled, *Divan*, s. 532.

³¹ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 190.

³² Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 476.

³³ Sultan Veled, *Divan*, s. 547.

³⁴ *Fîhi Mâ-fih*, s. 40.

³⁵ *Fîhi Mâ-fih*, s. 83.

³⁶ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 79.

³⁷ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 680.

açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Mevlânâ'nın anlattığına göre Ilıca çayının yakınında bulunan Ebülhasan Köprüsü'nün altından o kadar şiddetli bir su geçer ki burada her yıl çoğu insan ve hayvanların öldüğünden de bahsedilmiştir.³⁸ Tebriz, Merend, Cend'den Hucend'e kadar, Çin ve Hata ülkeleri savaş altında, bozgunculuk içinde olup insanlar öldürülmüş ve emirden dilenciye kadar herkes bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştır.³⁹ Harezmliler de Semerkand ilini kuşatıp insanları tutuklayıp şehri yağma etmişlerdir.⁴⁰

Konya'nın büyüklerinden olan Kadı-yi Kürd'ün anlattığına göre gençliğinde İskenderiye tarafına gittiğinden ve burada birçok tacirin varlığından, İskenderiye ve Utabi kumaşının değerli olduğundan,⁴¹ Harezm ilinde ticaret yapıldığından kaban, keten, kumaş alındığından bahsedilmiştir.⁴² Ayrıca Basra'da da hurma ticareti yapıldığı belirtilmiştir.⁴³ Bu bölgelerde ticaret için kervanların olduğu, ticaretin ekonomik açıdan ne kadar önemli olduğu ve Anadolu içinde de ticaret açısından çok önemli şehirlerin olduğunu görmekteyiz.

Sultan Veled Aksaray halkını imanlı, yiğit ve cesur, eşkıyalıklara izin vermeyen, doğru insanlar olduğunu söyler ve över.⁴⁴ Kütahya şehrini eşsiz olarak değerlendirmekte, burada oturanların şanslı ve mutlu olduklarını, şehrin güzelliğini cennete benzetir ve burada çok sağlam bir kale olduğunu ve böyle sağlam kale görmediğini söylemiş ve övmüştür.⁴⁵ Yine dönemin Bayburt, Erzurum çevresinin hâkimi olan Hoca Yakut, İlhanlılar

³⁸ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 461.

³⁹ Sultan Veled, *Divan*, s. 4.

⁴⁰ *Fîhi Mâ-fih*, s. 148.

⁴¹ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 378-379.

⁴² *Fîhi Mâ-fih*, s. 55.

⁴³ *Fîhi Mâ-fih*, s. 223.

⁴⁴ Sultan Veled, *Divan*, s. 531-532.

⁴⁵ Sultan Veled, *Divan*, s. 566-567.

döneminde bu yerleri elinde bulunduran bir emir olup, Yakutiye medresesini Erzurum'da yaptırmıştır.⁴⁶

Şam ve Irak'ta, ikiyüzlü kişilerin ve küfürün çok olduğundan, Türkistan ve Çin'de hile ve pusunun çok olduğundan, Hindistan ve Herat'ta ise alışverişin bolluğundan,⁴⁷ bütün Haleplilerin Aşura günü bütün kadın ve erkeklerle Antakya'da olduğu ve burada matem tuttıkları, Şiilerin bugün de Kerbela için feryat edip ağladıklarından bahsedilmiştir.⁴⁸

İskender seddi, Kûrûş tarafından yaptırılan, kalıntıları hâlâ duran, Türkler tarafından Derbend Geçidi, Araplar tarafından Bab-al Hazar ve Bab-al Türk diye anılan seddin Kafkas dağlarının geçit yerinde ve Hazar deniziyle Karadeniz arasında olduğu belirtilmiştir.⁴⁹ Ayrıca Horasan'da çok bilgin ve faziletli kişilerin yanı sıra ilmin gelişip medreselerde okutulduğu yerlerin de oldukça çok olduğuna değinilmiştir.⁵⁰

Sonuç

Din, tasavvuf ve ilim alanında dönemine damgasını vuran Mevlânâ Celaleddin-i Rumi, Kur'an ve sünneti ön planda tutarak döneminin yaşayan en önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur. Yüzyıllarca kendisinden söz edilen, günümüz dünyasında bile hayatı ve eserleri hâlâ konuşulmaya ve incelenmeye devam edilen dönemlere damgasını vurmuştur. Ağırlıklı olarak dini bakış açısıyla eserler yazan ve bu eserlerinde oldukça anlamlı ve öğretici eserler ortaya koyan Mevlânâ hakkında günümüzde pek çok araştırma yapılmıştır. Mevlevi kaynaklarında yer alan dini bilgilerin yanı sıra Türk boyları, önemli şehirler ve mekânlar ile ilgili bilgileri ortaya çıkararak farklı açıdan değerlendirmeye çalıştık. Kaynaklarda yer alan Türk boylarından

⁴⁶ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 635.

⁴⁷ *Mesnevi*, s. 541.

⁴⁸ *Mesnevi*, s. 764.

⁴⁹ *Mektuplar*, s. 270.

⁵⁰ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 74.

Hıtay, Yağma, Kıpçak, Bulgar, Çiğil ve Oğuzların fiziksel güzelliklerine, sosyal yaşam ve savaşçı özellikleri üzerinde durulduğunu ortaya çıkararak, Anadolu şehirlerinden Konya, Aksaray, Kayseri, Tokat, Antalya, Erzincan, Kastamonu, Kütahya, Bayburt, Erzurum ve Anadolu dışında Mısır, Horasan, Tebriz, Merend, Cend, Hucend, Şam, Halep, Irak, Herat, Hindistan, Türkistan, Harezm, Basra, Çin gibi önemli bölge ve mekânların olumlu ve olumsuz yönleri ile ilgili bilgileri ortaya çıkararak sosyal, ekonomik, dini ve ilmi yönlerini ifade etmeye çalıştık.

Bibliyografya

AYDIN, Mehmet, “Hz. Mevlânâ'nın Yaşadığı Devrin Sosyal Yapısı,” 2. Milli Mevlânâ Kongresi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1985, s. 281-286.

BUHARALI, Eşref, “Çiğiller”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 26, Ankara, 1991, s. 59-61.

CENGİZ, Samet, “Mevlevi Kaynaklarında Eğitim, Ordu, Adli Teşkilat ve İktisadi Durum Üzerine Bir Değerlendirme”, *Anadolu Mecmuası MTÜ Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Malatya, Ağustos, 2022, s. 63.

EFLÂKÎ, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Kambalacı Yayıncılık, İstanbul 2012.

MEVLANA CELALEDDİN, *Divan-ı Kebir*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

MEVLANA CELALEDDİN, *Mecâlis-i Seba*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2010.

MEVLANA CELALEDDİN, *Mektuplar*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Yayınevi, İstanbul 1999.

Anadolu Mecmuası
3/VI, Nisan 2024, s.17-28.

MEVLÂNÂ, *Mesnevi*, (çev. Adnan Karaismailođlu), Akçađ Yayınları, Ankara 2013.

SUCU, Ercan, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin Anadolu’nun Türkleşme ve İslamlaşma Sürecine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2017, s. 1.

SULTAN VELED, *Divan*, (çev. Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul 2016.

SÜMER, Faruk, “Oğuzlar”, *D.İ.A.*, c.33, Ankara, 2007, s. 325-327.

TANERİ, Aydın, *Mevlânâ Ailesinde Türk Milleti ve Devlet Fikri*, Ocak Yayınları, İstanbul 1997.

TERES, Ersin, “Divanu Lügâti’t-Türk’te Yağma Boyu ve Yağma Diyalektine Ait Kayıtlar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18, İstanbul, 2008, s. 223-225.

YÜCE, Nuri, “Bulgar”, *D.İ.A.*, C. 6, Ankara, 1992, s. 390.

YÜCEL, Muallâ Uydu, “Kıpçaklar”, *D.İ.A.*, C. 25, Ankara, 2002, s. 420.

**İNANCIN BEDELİNİ ÖDEMEK: AMERİKA’NIN İLK
KADIN MİSYONERLERİ**
*COUNTING THE COST OF FAITH: AMERICA’S EARLY
FEMALE MISSIONARIES**

Ann WHITE**

Çev. Celal ÖNEY***

Özet

Bu makalede Amerika’da evlenmemiş kadınların ki bunların büyük bir bölümü iyi derecede eğitilmiş, misyonerlik mesleğini nasıl ve neden seçtiklerini, atandıkları misyon sahasında rakipleri ve meslektaşları olan erkek misyonerler ile nasıl geçindiklerini, misyonerlik mesleğinin zorluklarına nasıl göğüs gerdiklerini, maddi imkansızlıklar ile nasıl başa çıktıklarını, kendi misyoner örgütlerini kurarak ne şekilde örgütlendiklerini, dünyanın hangi ülkelerine gönderildiklerini ve en önemlisi sahada diğer misyoner eşlerinin kendilerine uyguladıkları zorbalığa nasıl karşı çıktıklarını incelerken evlenmemiş kadın misyonerlerin misyonun hedeflere ulaşmasında nasıl etkin rol oynadığı üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın misyonerler, Protestanlık, ABCFM, Amerikan Board.

Giriş

Amerika’nın ilk evlenmemiş kadın misyonerleri, on dokuzuncu yüzyılın başlarında ve ortalarında Asya ve Afrika’ya giden kadınlar, her-

* Makalenin künyesi: White, Ann. “Counting the Cost of Faith: America’s Early Female Missionaries.” *Church History* 57, no. 1 (1988): 19–30. <https://doi.org/10.2307/3165900>. <https://www.jstor.org/stable/3165900>

** Washington, D.C.’deki Edmund Burke Okulu’nun tarih bölümünün emekli başkanı; Yüksek lisans (tarih) ve doktora (Uzak Doğu Tarihi), Pennsylvania Üniversitesi; Washington, D.C. Ulusal Presbiteryen Kilisesi üyesi.

*** Doç. Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih Bölümü, c.oney@alparslan.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5034-5056

hangi bir erkeğinki kadar yoğun ve zorlu hayatlar seçtiler. Kendi dönemlerinde güçlü olan, kadınların “uygun alanları” olan evlerinin kısıtlamalarını ve konforunu kabul etmeleri gerektiği inancına rağmen yabancı misyonerlik mesleğini seçtiler. Bu kadınlar kararlarını verirken, gerilim içinde bir arada var olan iki fikirle mücadele ettiler: Tanrı önünde tüm insanların eşitliği ve *Woman Sphere* “kadının alanı” ideolojisi. İnançlı kişiler olarak, Tanrı’nın emirlerine, teolojik bir meydan okuma olmaksızın erkeklerle aynı şekilde karşılık verebilirlerdi çünkü Tanrı’nın önünde herkesin eşitliği Hıristiyan geleneklerinin ana damarlarından biriydi. Ancak on dokuzuncu yüzyıl kadınları olarak, *kadın alanı* ideolojisine uygun olarak daha düşük statü ve koruyucu kısıtlamaları kabul etmeleri istenmişti. Bu kadınlar, ikinci sınıf statüden ve koruyucu kısıtlamalardan ödün vererek misyoner olmayı seçtiler. Onlara göre, misyonerlik mesleği fedakârlık yapmaya değerdi.

Evli olmayan kadın misyonerler, on dokuzuncu yüzyılın başlarında misyon alanına giden ne ilk ne de tek Amerikalı kadınlardı. Amerika’nın ilk misyoner gönderme kurumu olan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), erkeklerden eşleri olmadan yurtdışına gitmelerinin istenmemesi gerektiğine ve Hıristiyan aile yaşamının etkili bir misyoner tanıklığının parçası olduğuna inanarak yurt dışı misyonlarına başından beri evli erkekler göndermiştir¹. On dokuzuncu yüzyılın en ünlü Amerikalı kadın misyoneri olan Ann Hasseltine Judson, 1812 yılında ABCFM tarafından gönderilen beş misyoner ve üç eşten oluşan ilk grubun üyesi olan bir misyoner eşiydi. Misyoner eşleri zor bir durumla karşı karşıyaydı. Misyon sahasında çok çalıştılar ama emeklerinin karşılığını alamadılar ve çok az takdir gördüler. Ancak bu makale, aile bağlılıklarından ayrı olarak misyonerlik mesleğini sürdürmeye kendileri karar veren evli olmayan kadınlara odaklanmaktadır.

Bu kadınlar, Amerika’da İkinci Büyük Uyanış’tan Püriten ilahiyatçılara, Reformasyon liderlerine ve havarilere, oradan da İsa’nın

¹ Clifton Jackson Phillips, *Protestant America and the Pagan World: The First Half Century of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1810-1860* (Cambridge, Mass., 1969), pp. 307-308. Rufus Anderson, *To Advance the Gospel: Selections From the Writings of Rufus Anderson*, ed. R. Pierce Beaver (Grand Rapids, Mich., 1967), pp. 209-212.

kendisine kadar uzanan bir fikirle, Tanrı'nın huzurunda diğer tüm insanlarla eşit olduklarını varsaymışlardır. Püriten New England'da papazlar kızlarına da oğullarına verdikleri ruhani öğütlerin aynısını veriyorlardı; vaazlarında kadın ve erkek ruhlarının Tanrı önünde eşit olduğu varsayıyordu². 1790-1840 yılları arasında New England'a, New York'un taşrasına ve batı sınırına dini yenilenme getiren İkinci Büyük Uyanış'ın kadınları, dua toplantılarına gittiklerinde ve ailelerinden bağımsız olarak cemaatlere katıldıklarında benzer şekilde ruhani eşitliği üstlendiler³. İlk kadın misyonerler bu İkinci Büyük Uyanış'ın kızlarıydı; yaşamlarındaki en önemli deneyim, belirli bir cemaate katıldıklarında imanlarının hızlanması ve bunu açıkça ifade etmeleiydi. ABCFM'nin evlenmemiş kadın misyonerlerinin çoğu inançlarını açıkladıklarında genç yaştaydı, onlu yaşlarında ya da yirmili yaşlarının başındaydılar⁴. Gençliklerinde, imanlarının hızlanmasında ve yabancı topraklarda Müjde'yi vaaz etme konusundaki aciliyet duygularında, kendi kuşaklarındaki genç erkek Hıristiyanların deneyimlerine tam olarak paralellik gösteriyorlardı. Ne de olsa, 1810 yılında ABCFM'yi kurlmaları için kilisedeki büyüklerini kıskırtanlar, dış misyonların kilise için gerekli bir görev olduğuna derinden inanan dört genç erkek seminer öğrencisiydi. 1820'de, on altı yaşındayken New Haven Piskoposluk Kilisesi'nde inancını açıkça ilan eden Eliza Gillette, Tanrı'ya ruhani teslimiyeti deneyimlediğini ve dinsizlere misyonerlik yapmanın "bir Hıristiyan'a verilebilecek en büyük onur" olduğu sonucuna vardığını yazmıştı. Bu onuru kendisi için arzulamış ve dul annesine destek olmak için çalışırken yirmi iki yıl boyunca bu arzusu-

² Laurel Thatcher Ulrich, "Vertuous Women Found: New England Ministerial Literature, 1668-1735," in *Women in American Religion*, ed. Janet Wilson James, (Philadelphia, 1980), pp. 67-87.

³ Mary P. Ryan, "A Women's Awakening: Evangelical Religion and the Families of Utica, New York, 1800-1840," in *Women in American Religion*, pp. 89-110.

⁴ Halkın inancını açıkladığı tarihler ve yerler John Adams Vinton, *Missionaries of the ABCFM 1810-1855*'te verilmiştir, cilt 1, Harvard Üniversitesi, Cambridge, Massachusetts, Houghton Kütüphanesi'ndeki ABCFM belgelerinin bir parçası olan biyografik eskizlerden oluşan el yazması bir cilt.

nu beslemişti. 1843 yılında Episkopal misyoneri olarak Çin'e gitti⁵. Dini deneyiminin ve misyonerlik mesleğine çağrısının cinsiyeti tarafından herhangi bir şekilde nitelendirildiğini düşünmüyordu.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında hiçbir din adamı, bir kadının dini deneyiminin ya da kararının bir erkeğinkinden daha az geçerli olduğunu söylemeye çalışmamıştı. Öte yandan, "kadının alanı" ideolojisi, kadınların inançlarının pratik sonuçlarını yaşama fırsatlarını sınırlandırmıştı. Kadın alanı kavramlarına göre, kadınların ahlaki güçleri ve dini duyarlılıkları en iyi şekilde, kadınların incelik ve zarafetinin kabalıktan korunabildiği Hıristiyan evinde kullanılıyordu⁶. Böylece kadınlar atanmış papazlığın ve aynı zamanda dış sahada tam "misyonerlik" statüsünün tamamen dışında kaldılar, çünkü bu statü sadece atanmış papazlara aitti. 1823'te ABCFM Sekreteri olan ve kırk üç yıl boyunca bu görevde kalan Rufus Anderson, genişleyen Amerikan dış misyon hareketinin en önemli stratejisti ve yöneticisi olarak ortaya çıkarak hayır, dedi. Anderson, evli olmayan kadınların yabancı topraklarda yalnız ve korumasız yaşamaması gerektiğini belirterek, teolojik değil pratik, "kadının alanı" temelinde tartıştı. Kabul edilebilir tek yaşam düzenlemesi başka bir misyoner ailenin yanında kalmaktı ki Anderson, akraba ya da yakın arkadaş olmadıkları sürece bunun uygunsuz olacağını düşünüyordu⁷.

Anderson, kadınlar uygunsuz yaşam koşullarını göze almaya istekli olduklarını gösterdikçe ve kendi misyon teorisini geliştirdikçe sonunda bu noktadan vazgeçti. ABCFM'deki ilk yirmi yılının sonunda Anderson, misyonerliğin amacının "her şeyden önce ruhani" olduğuna kuvvetle inanmaya başlamıştı; yerli toplumları iyileştirme girişimleri külfetli ve pahalı oyalanmalardı. Ancak, okullar yerli kültürleri değiştirmek için değil, sadece insanların Hıristiyan inancının temel belgesi olan İncil'i okumalarını sağlamak ve misyonerlere yardımcı olacak ve

⁵ Eliza Gillette Bridgman, *Autobiographical Journal*, manuscript in the China Record Group, Yale Divinity School Library, New Haven, Connecticut.

⁶ Bu ifade Sarah Hale'in *Ladies Magazine*'deki ifadesidir. "Kadının alanı", özellikle de Protestan papazların bu konudaki görüşleri hakkında bir tartışma için bkz. Nancy Cott, *The Bonds of Womanhood: "Woman's Sphere" in New England, 1780-1835* (New Haven, 1977), pp. 61-62, 157-159.

⁷ Anderson, *To Advance the Gospel*, p. 213.

sonunda onların yerini alacak yerli papazlar yetiştirmek için gerekiyordu⁸. Bu ihtiyaç, misyoner olmak isteyen kadınlar için küçük de olsa bir açılım yarattı: kadın din değiştirenlere Kutsal Kitap'ı öğretecekler ve böylece bu kadınları yerli pastörlere uygun eşler olmaya hazırlayacaklardı. Bu nedenle Anderson ve diğer erkek misyon liderleri, misyon istasyonlarında kadın “yardımcı misyonerler” tarafından idare edilecek bazı kız okullarının kurulmasının arzu edilir olduğunu kabul etmeye başladılar.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci on yılındaki başlangıcından yüzyılın sonuna kadar Amerikan dış misyon hareketi, ABCFM ve 1814'te kurulan bir Baptist cemiyeti olmak üzere iki kurum tarafından gönderilen bir avuç misyonerden, sahada 4.000'den fazla misyoneri olan yüzlerce yerel ve ulusal cemiyeti içeren bir girişime dönüştü. Misyoner sayısındaki büyük artış yüzyılın son otuz yılında meydana gelmişti, ancak bu büyümenin örgütsel temeli Amerikan İç Savaş öncesi on yıllarda, kapsamı ulusal olan ve giderek artan sayıda misyoner gönderen mezhepsel örgütlerin kurulmasıyla atılmıştı⁹. Evli olmayan kadın misyonerler de bu büyümeye katıldı: 1870'e kadar en az doksan üç, 1850'den önce otuz sekiz ve sonraki yirmi yılda elli beş evli olmayan kadın, misyoner olarak mezhep kurumları tarafından Asya ve Afrika'ya gönderildi. Baptistler ilk olarak 1815'te Burma'ya giden Charlotte White'ı gönderdi. Cemaatçi, Reformcu ve Presbiteryen kiliselerini temsil eden ABCFM, Cynthia Farrar'ı 1827'de Hindistan'a gidene kadar ülke dışı misyona evlenmemiş bir kadın göndermedi. Ancak bu başlangıçtan sonra, diğer mezheplerin toplamından daha fazla evli olmayan kadın göndermişti: 1850'den önce yirmi üç ve 1870'e kadar otuz üç kadın daha. Baptistler bu dönemde en az beş, Metodistler ise on beş bekâr kadın göndermişti. Sekiz bekâr kadın ABCFM yerine kendi kurullarını destekleyen Presbiteryen kiliseleri tarafından gönderilmişti. Episcopalians 1870'ten önce en az üç evli olmayan kadın

⁸ Rufus Anderson, *The Theory of Missions to the Heathen: A Sermon on the Ordination of Mr. Edward Webb, as a Missionary to the Heathen* (Boston, 1845), pp. 3-13.

⁹ Kenneth Scott Latourette, *A History of the Expansion of Christianity*, 7 volumes (New York, 1938-1945), 4:79-95.

göndermişti¹⁰. Bu grubun büyüklüğü, yüzyılın son otuz yılında dışarıya giden çok sayıda misyoner eşi ve evlenmemiş kadın tarafından gölgede bırakmıştır. Daha sonraki sayılarla karşılaştırıldığında, ilk evlenmemiş kadın misyonerler sadece bir avuç kadındı, ama sanıldığından biraz daha büyük bir avuçtu.”¹¹.

1870'ten önceki dönemde mezhepsel ajanslar tarafından gönderilen bu kadınlara ek olarak, en az on iki kadın daha 1861'de Hollanda Reform Kilisesi kadınlardan Sarah Doremus tarafından kurulan mezhepler arası bir grup olan Kadın Birliği Misyoner Topluluğu (Woman's Union Missionary Society - WUMS) tarafından kurulan misyon istasyonlarına katıldı. Doremus 1834'te mezhebindeki diğer kadınlarla birlikte American Board (ABCFM)'a paralel bir kadın misyoner gönderme ajansı planlamıştı. Ancak Bakan Rufus Anderson'un muhalefeti nedeniyle bu planları çeyrek yüzyıl ertelediler¹². WUMS, 1861 yılında kendi bekâr kadın misyonerlerini sahaya göndererek güçlü bir örnek oluşturdu. On dört yıl içinde beş büyük mezhepten - Cemaatçi, Metodist, Presbiteryen, Baptist ve Reformcu- kadınlar, evli olmayan kadınları göndermek için mezhepsel kadın misyon örgütleri oluşturdu. Tesadüfi olmayan bir şekilde, mezhepsel örgütlenmeye yönelik bu çabayı başlatan Cemaatçi kadınlar, bunu Rufus Anderson'un 1866'da emekli olmasından ve yerine hem kadın misyonerlere hem de kadın misyoner topluluklarına Anderson'dan daha fazla heves

¹⁰ ABCFM'ye ilişkin rakamlar ABCFM belgelerine dayanmaktadır. Metodist rakamları aşağıdaki kapsamlı çalışmaya dayanmaktadır: Wade Crawford Barclay, *History of Methodist Missions*, 4 vols. (New York, 1948-1973), 1:332-339, 349-354, 3:166. Philadelphia, Pennsylvania'daki Presbiteryen Tarih Derneği'nde bulunan bir el yazması, ABCFM'ye bağlı olmayan evli olmayan Presbiteryen kadın misyonerlerin listesini vermektedir. Baptistler ve Episkoposlar için verilen rakamlar yaklaşık olup, şu ankete dayanmaktadır. R. Pierce Beaver, *All Loves Excelling: American Women in World Mission* (Grand Rapids, Mich., 1968), pp. 64-67, 72-73.

¹¹ Geçmiş tahminler 1861'den önce evlenmemiş kadın sayısının on kadar düşük olduğu yönündedir. Bknz: Barbara Welter, "She Hath Done What She Could: Protestant Women's Missionary Careers in Nineteenth-Century America," in *Women in American Religion*, p. 114.

¹² Woman's Union Missionary Society, *Annual Report for 1876* (New York, 1877), pp. 28-29.

duyan N. G. Clark'ın ABCFM'ye sekreter olarak atanmasından sadece iki yıl sonra yaptılar. Cemaatçi kadınlar, cemiyetlerinin ABCFM'nin üç mezhebini de kapsamasını umuyorlardı, ancak mezhepsel dalga hem kadınlar hem de erkekler arasında American Board'un ilk yıllarında olduğundan daha güçlüydü. Erkeklerin egemen olduğu mezhepsel kurumlarla birlikte çalışan bu yeni kadın cemiyetleri, yüzyılın son otuz yılında Amerikan misyonerlik faaliyetlerinde meydana gelen büyük artışı teşvik etmeye yardımcı oldu¹³.

Erkek meslektaşları gibi, ilk kadın misyonerler de Hıristiyan müjdesini duyurmak istemişlerdi. Ancak bunu yapmak için resmi bir fırsatlarının olmayacağını biliyorlardı. Papaz olarak atanmamışlardı ve misyon alanında sadece yerli kızlara öğretmenlik yaptıkları için resmi olarak tanınmıyorlardı. Ancak Amerikan İç Savaş sonrası yıllarda misyonerlik hareketinin filizlenmesiyle birlikte, girişimci kadınlar inançlarını kişisel sohbetlerde veya köy sokaklarında gayri resmi olarak toplanan kalabalıklara duyurmak için fırsatlar aradılar ve bu fırsatları bazen buldular.

1868'de ABCFM'nin Kuzey Çin Misyonu'na giden Mary Andrews, köy işinin şimdiye kadar yaptığı en zorlu ve aynı zamanda en ödüllendirici iş olduğunu yazmıştı¹⁴. Misyonerler köyden köye yürüyerek ya da rahatsız hayvanlarla veya arabalarla seyahat ettikleri için fiziksel olarak zahmet çekmekteydiler. Duygusal ve entelektüel açıdan zorlayıcıydı çünkü yabancı bir dilde ustalaşmaları ve ardından bunu Hıristiyan fikirlerini sunmak için kullanmaları gerekiyordu. Bazen zorluklardan şikâyet ettiler. Adelia Payson 1869'da Çin'in Foochow kentinden yazdığı mektupta Çince ("barbarca bir dil") öğrenmek için günde dört saat ders çalıştığını ve bunu misyon okuluyla aynı binada "rahatsız edici derecede gürültülü" bir ortamda yapmak zorunda kaldığını anlatıyordu¹⁵. Bununla birlikte, bu kadınların yazışmalarının büyük bir kısmı isteklilik değil, zorlu ve ilginç işlerden duyulan memnuniyet izlenimini aktarıyordu.

Kadın misyonerlerden elbette öğretmenlik yapmaları bekleniyordu. Rufus Anderson'un da ifade ettiği gibi, "İyi bir Protestan Hıris-

¹³ Beaver, *All Loves Excelling*, pp. 85-97.

¹⁴ ABCFM: North China Mission, Letter of Mary Andrews, 18 April 1878.

¹⁵ ABCFM: Foochow Mission, Letter of Adelia Payson, 22 February 1869.

tiyan İncil'i insanlara ulaştırmaya çalışır"¹⁶. Onun tüm Amerikan misyoner hareketini etkileyen misyon stratejisi, okulları İncil'i ve Hıristiyan inancının temellerini öğretmek için gerekli araçlar olarak görüyordu. Misyonerler, putperest uygarlıklara yönelik misyonlarında, çoğunlukla hiçbirini okuma bilmeyen alt sınıftan insanlarla muhatap oluyorlardı. Nasturiler gibi Doğu Hıristiyan kiliselerine yapılan misyonlarda erkekler okuyabilirken kadınlar okuyamıyordu. İnsanlara Kutsal Kitap'ı kendi ana dillerinde okumayı öğretmek için okullar kurulması gerekiyordu.

Diğer alanlarda olmasa da misyon hayatının bu alanında resmi olarak ortak kabul edilen Amerikalı Protestan kadınlar, Doğu'ya kadın ruhban okulunu (Female Seminary) getirerek eğitim hedeflerini gerçekleştirmeye çalıştılar. Neredeyse hepsi Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kız akademilerine gitmişti; yüzde onu, Müdire Mary Lyon'un her gün misyonların öneminden bahsettiği ve sınıflarına misyoner haritaları astığı Mount Holyoke'a gitmişti¹⁷. Asya'da Seylan'daki ABCFM misyonunda Uduville Kız Okulu ile ve Afrika'da Metodist Ann Wilkins'in Liberya'daki Millsburgh Kız Akademisi ile başlayarak kurumu putperest topraklara uyarladılar. Avrupa Türkiye'sindeki (Bulgaristan) Eski Zağra Okulu'ndan Eliza Bridgman'ın Pekin'deki okuluna kadar, kadın misyonerler yerli aileleri, kızlarını Hıristiyan okullarına göndermeye davet ettiler. Farklı dillerde eğitim verdiler ve yerel geleneklerdeki farklılıklarla yüzleştirdiler, ancak büyük ölçüde benzer sorunlarla karşılaştılar. Kızlarını on iki yaşında nişanlamayı adet edinmiş olan İranlı ebeveynler, eğitilmiş bir Hıristiyan kızın koca bulamayacağından endişe ediyorlardı. Çinli ebeveynler de aynı korkuyu dile getirdiler, özellikle de misyoner okul müdireleri kızlarını okula göndermeden önce ayak bağlarını çözmelerini önerdiklerinde. Türk ebeveynler, kızlarının eğitim masraflarına katlanmak istemiyorlardı. Ancak azim, öğrenci sayısında küçük bir artış getirdi. ABCFM mis-

¹⁶ Rufus Anderson, *Memorial Volume of the First Fifty Yearsof the ABCFM* (Boston, 1863), p. 243.

¹⁷ Edward Hitchcock, *The Power of Christian Benevolence Illustrated in the Life and Labors of Mary Lyon*, 3d ed. (Northampton, 1852), pp. 358-362. ABCFM misyonerlerinin gittiği okullar ABCFM belgeleri arasında yer alan Vinton el yazması kitabında listelenmiştir.

yoneri Fidelia Fiske, İrân'ın Urumiye kentinde 1843 yılında üç öğrencili bir gündüz okulu olarak devraldığı kız okulunun 1853 yılında yatılı bir seminer olarak kırk sekiz kız öğrenci kaydettiğini yazdığında, kayıtlarda tipik bir artış olduğunu belirtmişti¹⁸.

Misyonerler böylesine yetersiz bir başarı karşısında neden sebat ettiler? Cevap, on dokuzuncu yüzyılın üçüncü ve dördüncü on yıllarında ABCFM için Rufus Anderson tarafından şekillendirilen ancak Metodistler ve Baptistler ile erkek ve kadın misyonerler tarafından da benimsenen Hıristiyan misyon imajlarında yatmaktadır. Elçi Paulus'un modeline dayanan bu görüşe göre, bir misyoner İncil'i duyurur ve öğretir, küçük yerel kiliseler organize eder ve ardından toplumu "Hıristiyanlaştırmayı" veya reform yapmayı beklemeden yoluna devam eder. Kültürel emperyalizmden uzak olan bu bakış açısı, Hıristiyan inancının bireysel yaşamları dönüştürme ve dolayısıyla toplumu etkileme gücüne güvenmektedir¹⁹. Anderson, misyonların ruhani yönünü çok güçlü bir şekilde savundu; misyonerlere yerli kiliseler kurmaya odaklanmalarını ve yerli kültürü değiştirme çabalarından kaçınmalarını söyledi.

Misyonlara bu bakış açısı, yerli kadınları Kutsal Kitap'ı okuyacak, onun hakkında konuşacak ve başkalarına onu okumayı öğretecek şekilde donatmayı amaçlayan yatılı kız okullarının organizasyonunu şekillendirdi. Misyoner müdireler "çok basit eğitim planları" oluşturular: okuma, yazma, aritmetik, gramer ve coğrafya, ana dilde öğretiliyordu. Kızlardan "yerel giyim ve yaşam alışkanlıklarını" sürdürmeleri beklenirken, temizlik, düzen ve günlük işlerin yerine getirilmesinde öğrenilen sorumluluk duygusuna yönelik güçlü bir yönelim söz konusuydu. Örneğin Uduville okulunda, büyük kızlar misyon evini (misyoner hanımların gözetiminde) süpürürken, küçükler okul odalarını ve yatakhaneleri süpürüyor ve "gün için köri malzemeleri ve hindistancevizi öğütüyorlardı." Saat beşte kalkmak ve sekizde yatmak,

¹⁸ ABCFM: Nestorian Mission, Letter of Fidelia Fiske, 15 September 1853.

¹⁹ Anderson, *To Advance the Gospel*, pp. 75-79, 97-104; Barclay, *History of Methodist Missions*, 3:160; Robert G. Torbet, *Venture of Faith: The Story of the American Baptist Foreign Mission Society and the Woman's American Baptist Foreign Mission Society, 1814-1954* (Philadelphia, 1955), pp. 122-123.

dua, İncil okuma ve ilahiler söyleme eşliğinde gerçekleşiyordu²⁰. Her zaman kızlara kendi ana dillerinde okumayı öğretmek üzerinde durulmuştur. Arapça, Çince ya da Tamilce olsun, misyonerler bu dilleri öğrenmiş ve kullanmışlardır, çünkü yerel dilin yerel kiliseler kurmak için en iyi araç olduğuna inanmışlardı²¹.

Hem kadın hem de erkek misyonerler kız okullarının genel misyon stratejisine hizmet etmesi gerektiği konusunda hemfikirdi ve her ikisi de Suriye'deki bir erkek misyonerin ifade ettiği gibi, "ülkenin kadın zihninde erkeklerde olan kapasitenin aynısı var" konusunda hemfikirdi²². O zaman amaç, misyonerlik girişiminde değerli yardımcı olma vaadi veren kızları misyon okullarına kaydetmekti; Protestan ebeveynlerin kızları genellikle en iyi adaylar olarak görülüyordu. Çok sayıda öğrencinin kayıt yaptırması birincil hedef değildi. Bu bakış açısı ile Amerikalı kilise kadınlarının 1860'lardan başlayarak kadın misyonerlerin görevlendirilmesi için destek istemek amacıyla yayınladıkları literatür arasında bir vurgu farkı vardı. Bu literatür, misyon alanında *woman's work for woman* "kadının kadın için çalışmasının", Doğu'daki kadınların aşağılanmış yaşamlarını yükseltmeyi ve yükseltmeyi amaçladığını ilan ediyordu. Ancak sahadaki kadınlar pratik bir yaklaşım benimsemiş ve kadınlığın yüceltilmesi hakkında nadiren konuşmuşlardır.

Zenana çalışmaları- inzivaya çekilmiş Hintli kadınlarla konuşmak- tanıtım literatüründe önemli bir yer tutuyordu, öyle ki *Woman's Union Missionary Society* Kadın Birliği Misyonerlik Derneği'nden *Zenana Missionary Society* "Zenana Misyonerlik Derneği" olarak bahsediliyordu. Ancak sahadaki tüm kadın misyonerler zenana çalışmasını kaynaklarını en iyi şekilde kullanmak olarak görmüyordu; Hintli kadınların kocalarının tahakkümünden asla kurtulamayacağına ve dikkati kız çocuklarına odaklamanın daha iyi olacağına inanıyor-

²⁰ L. M. Chelliah, "Reminiscences" of Eliza Agnew, typescript in ABCFM biographical file; ABCFM: Syrian Mission, Letter of Henry A. DeForest, M.D., 15 August 1850; ABCFM: European Turkey Mission, Plan for the Female Boarding School at Eski Zagra, 1862.

²¹ Anderson, *Memorial Volume*, p. 317.

²² ABCFM: Syrian Mission, 1855 Report by S. H. Calhoun.

lardı²³. İlk kadın misyonerler de ayak bağlama konusunda benzer şekilde pragmatik bir yaklaşım benimsemişlerdi. Ebeveynleri kızlarının ayaklarını bağlamaları konusunda cesaretlendirdiler ve genç erkeklere uygulamaya karşı olduklarını açıklayan konuşmalar yaptılar. Ancak okullarına giren her kızın ayak bağlarını çözmesini gerektiren “katı bir yasa” çıkarmayı reddettiler²⁴. Amaçları Müjde’yi mümkün olan her şekilde duyurmaktı.

Kadın misyonerler evdeki “kadın alanı”nın sınırlarını ve konforunu terk ederek mesleklerini enerji, zeka ve gerçekçilikle sürdürdüler. Ancak misyon alanına ulaşmak için verdikleri ödünlerin bedelini ödediler. Kadın misyonerlerin misyon içindeki “Yardımcı” statüleri, erkek misyonerlerin ve misyon örgütü yetkililerinin onların çalışmalarını değersizleştirmesine izin verdi. Evli olmayan kadın yardımcı misyonerlere evli ve evli olmayan erkeklerden daha az ücret ödenmiştir. ABCFM’nin Nasturi Misyonu için 1846’da hazırlanan tahmini masraf listesinde ailesi olan her erkek misyoner için 600 dolar, bekar bir erkek için 400 dolar ve bekar bir kadın için 200 dolar ayrılmıştı²⁵. Metodistler 1847’de tek bir erkek Çin misyonerine 500 dolar maaş verirken, 1858’de Beulah ve Sarah Woolston kardeşleri 300’er dolar maaşla Çin’e gönderdiler²⁶. ABCFM’nin, dul Martha Wyman’ın, kocasının ölümcül hastalığına kadar görev yaptığı Seylan misyonunda kendi başına bir misyoner olarak yeniden atanma talebini reddetmesi, kadın misyonerlere yönelik cimrilikliğin bir göstergesidir. Bayan Wyman’ın deneyimini ve bağlılığını göz ardı eden yönetim kurulu, misyon sekreterinin tavsiyesine uyararak, istasyondaki evli kadınların (tabii ki ücretsiz olarak) Bayan Wyman’ın hasta kocasına refakat etmek için ayrılmadan önce yönettiği okulu yönetmesini önerdi²⁷. Kadının ücret-

²³ ABCFM: Madura Mission, Letter of Carrie Hartley, 30 June 1869.

²⁴ Mary E. Andrews'un daktilo biyografisi, Sarah Boardman Goodrich belgeleri, Çin Kayıt Grubu, Yale İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi. ABCFM: North China Mission, Letter of Mary H. Porter, 24 February 1880.

²⁵ ABCFM: Nestorian Mission, Letter from the Mission, 30 April 1846.

²⁶ Barclay, *History of Methodist Missions*, 3:163-166.

²⁷ ABCFM: Ceylon, Madura, and Madras Missions, Letter of E. S. Minor, 28 October 1845.

siz emeğini kabul etmek isteyen yönetim kurulu, artık onu destekleyecek bir kocası olmadığında aynı iş için ona ödeme yapmadı.

Dolayısıyla kilise kadınlarının açık bir gündemi vardı: Evli olmayan kadın misyonerlere yeterli mali destek sağlamak. Kadın Birliği Misyonerlik Derneği *Woman's Union Missionary Society* ve mezhepsel kadın dernekleri aracılığıyla bunu büyük bir başarıyla yapmaya başladılar ve hepsi de *woman's work for woman* “kadının kadın için çalışmasının” önemini ilan eden literatür yayınladılar. Bu tür bir literatür, misyon sahasındaki hedeflerle her zaman uyumlu olmasa da, yurtdışına bekar kadın misyonerler göndermek için kesenin ağzını açan Amerikalı kilise kadınları arasında tam hedefe yönelikti. Bazı durumlarda bu para misyoner kadınlar için gerçek bir konfor farkı anlamına geliyordu. Metodist Kilisesi'nin kadınlardan oluşan Yabancı Misyonerler Derneği, erkek Metodist Yönetim Kurulu'nu çok kızdıracak şekilde, ilk iki misyoner için 750 dolar gibi cömert bir maaş belirledi²⁸. Bununla birlikte, Metodist kadınlar fonları üzerinde diğer kadın topluluklarının elde edemediği bir kontrol derecesini korumuşlardır. Presbiteryen ve ABCFM kadın misyonerleri, kıyafet ve ekipman masraflarını mezheplerinin kadın derneğinin mi yoksa erkeklerin yönettiği mezhep misyon ajansının mı karşılayacağı konusunda endişelenmeye devam ettiler. Bazen başka harcamalar için kız okullarından para çekebileceğinden korkuyor ve izin için ya da hastalıktan kurtulmak için eve geldiklerinde maaşlarının geçinmeye yetmediğinden şikâyet ediyorlardı²⁹.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kilise kadınları başka bir alanda da yardımcı oldular. Sahadaki kadın misyonerler, kadınları ve çocukları tedavi etmek üzere bazı kadın doktorların misyon alanlarına gönderilmesini talep etti. *Woman's Medical College of Pennsylvania*

²⁸ Barclay, *The Methodist Episcopal Church, 1845-1939*, 3:145

²⁹ Presbiteryen Yabancı Misyonlar Kurulu, Kurulun Kadın Dernekleri altındaki misyonerlere ilişkin talimatlar, Presbiteryen Tarih Kurumu'ndaki tarihsiz el yazması; ABCFM: North China Mission, Letter of Mary Porter, 2 December 1876; Letter of Ada Haven, 21 March 1879; Letter of Elsie Garretson, 28 June 1883. Ayrıca bakınız: Patricia Hill, *The World Their Household: The American Woman's Foreign Mission Movement and Cultural Transformation, 1870-1920* (Ann Arbor, 1985), pp. 46-54.

Pennsylvania Kadın Tıp Koleji'nin ilk mezunlarını verdiği 1851 yılından sonra kadın tıp mezunları da olmuştur. Ancak, kadın misyoner cemiyetleri bu kadın doktor misyonerlere destek için para toplamaya karar verene kadar hiçbir kadın doktor gönderilmedi. İlk kadın tıbbi misyoner olan Clara Swain'in Hindistan'a Kadın Birliği Misyonerlik Derneği'nin himayesi altında gitmesi planlanmıştı, ancak Metodist kadınlar 1869'da kendi derneklerini kurduklarında, bir Metodist olan Dr. Swain bu derneğin sponsorluğunda gitmeyi tercih etti. Çin'e giden ilk kadın tıbbi misyoner olan Lucinda Combs da *Methodist Woman's Foreign Missionary Society* Metodist Kadın Yabancı Misyonerler Derneği'nin himayesi altında yola çıkmıştı. Diğer mezheplerin kadın cemiyetleri de hızla aynı yolu izleyerek 1870'lerde toplam yirmi beş kadın doktoru denizaşırı ülkelere gönderdi³⁰. Yine de ABCFM kadın doktorları erkek doktorlarla birlikte "misyoner doktorlar" olarak değil, diğer evli olmayan kadın misyonerler ve misyoner eşleriyle birlikte "yardımcı misyonerler" olarak sınıflandırılarak kadın doktorların çalışmalarını değersizleştirmeye devam etti.

Erkekler bu kadınlarla üç kuruş para kazanıyor ve Rufus Anderson'ın tahmin ettiği gibi, bekâr kadınların bir misyoner aileyle birlikte yaşama zorunluluğuyla hayatları da tehlikeye atıyorlardı. Bekâr kadın misyonerlerin mektuplarında en sık rastlanan şikâyet, yaşam alanlarıyla ilgiliydi. Güçlü bir liderlik yeteneğine sahip olan Fidelia Fiske, kadın meslektaşları adına sorunu nazik ama kararlı bir şekilde ele aldı. Bir ailenin, kadın bir pansiyonerden kışın evini değiştirmesini talep etmesinin uygun olmadığını belirtti. Bir kadın misyonerin ev sahibi ailesi de ondan misyonerlik dışı ev işleri yapmasını istememelidir³¹. Carrie Hartley'in o zamanki ABCFM Sekreteri N. G. Clark'a yazdığı bir mektuptaki patlaması daha az nazikti: "İnsanlık adına, ev sahibesinin sayısız kaprisine boyun eğmek zorunda olduğunu bildirmeden hiçbir genç bayanı Bayan Chandler'ın evinde kalmaya göndermemenizi rica ediyorum Bayan Chandler ve Bayan Herrick'in önüne

³⁰ Bertha Selmon, "Women in Medicine: Early Service in Missions," *Medical Woman's Journal* 54 (April 1947): 51-57, (May 1947): 40-42, (June 1947): 44-57.

³¹ ABCFM: Nestorian Mission, Letters of Fidelia Fiske, 28 April 1859, and 9 December 1859

koyduğu tüm demli çayları ve körileri soru sormadan içmek zorundaydı. Ayrıca, Dr. Palmer'ın boğazından aşağı dökmek istediği tüm karbolik asit, kinin ve morfini yutmaya istekli olmalıdır Uysallık dışında hiçbir Hıristiyan erdemine ihtiyacı yoktur... Bayan Chandler, bu niteliğin Hıristiyan karakterinin kesin bir göstergesi olduğunu söylüyor.”³². Elbette kendisi de Chandler'ların evinde yaşamıştı ve Sekreter Clark'ı kendisini bu “kraliyet zorbalığı” konusunda uyarmadığı için suçluyordu.

Bu kadınlar, düşük maaşlar ve rahatsız edici derecede kısıtlı yaşam koşulları anlamına geldiği halde neden misyoner olmaya karar verdiler? Elbette meydan okumaya ve güçlü bir amaç duygusuyla, genişlik ve deneyim yoğunluğu için gittiler. Misyoner olma kararları, kısa bir görev süresi için değil, ömür boyu sürecek bir meslek için verilmiş bir karardır. Çoğu, Seylan'daki ABCFM misyoneri Eliza Agnew kadar ileri gitmezdi; Agnew kırk yıllık misyonerlik hizmeti boyunca hiç izin almamış, tatillerinde misyon istasyonlarını dolaşmayı tercih etmişti³³. Ancak ekipmanlarını (“eyer, dizgin ve binek sopaları, bir soba, kürek, maşa ve körük ... yazı masası, portföy ve büyük miktarda kırtasiye malzemesi”) bir araya getirdiklerinde, yaşam tarzlarında büyük ve kalıcı bir değişiklik yaptıklarının farkındaydılar³⁴. Artan örgütsel ve mali destek, İç Savaş sonrası misyonerlerin zaman zaman izinli olarak evlerine dönmeyi beklemelerini mümkün kıldı. Ancak bu daha sonraki dönemde ve kesinlikle daha önceki yıllarda bile, tüm misyonerler seyahat ve hastalık tehlikelerinin ailelerini ve arkadaşlarını bir daha asla göremeyecekleri anlamına geldiğini biliyorlardı. Böylece misyonerlerin ayrılışlarına bir dram duygusu damgasını vurdu. Eliza Gillette 1822'de Sandwich Adaları'ndaki (Hawaii) ABCFM misyonerlerinin göreve başlama törenine katıldı ve bakanın sözlerini duydukça onlara imrendi: “Kâfirlerle birlikte yaşamalısınız, kâfirlerle birlikte çalışmalısınız, kâfirlerle birlikte ölmelisiniz.”³⁵.

³² ABCFM: Madura Mission, Letter of Carrie Hartley, 21 October 1870.

³³ Ethel Hubbard, Eliza Agnew (Boston, 1917), ABCFM biyografi dosyasındaki broşür.

³⁴ ABCFM: *Syrian and Nestorian Mission, Letter of Fidelia Fiske*, 2 March 1846.

³⁵ Eliza Gillette Bridgman, *Autobiographical Journal*.

Misyonerlerin macera duygusunun en derin unsuru, Tanrı'nın itaatkâr hizmetkârları oldukları daha büyük bir Hıristiyan girişiminin parçası olduklarına dair inançlarıydı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında ödül ya da sonuç düşünülmezsizin itaate yapılan vurgu, yüzyılın son otuz yılında yerini misyon sahasında toplumsal iyileşme kaygısına bırakmıştır. "Kadının kadın için çalışması" bu toplumsal dönüşüm felsefesinin bir parçasıydı ve Amerikan misyonerlik girişiminin geri kalanı gibi kültürel emperyalizm suçlamalarına karşı savunmasız hale geldi³⁶. 1820'lerden 1860'lara kadar erkek ve kadın misyonerler kendilerini sadece putperestler arasında yerel kiliseler kurmaya gelen müjde tebliğcileri olarak görmüşlerdi. Erkekler kendilerini kültürün dönüştürücüleri olarak görmedikleri gibi, kadınlar da kendilerini kadınlığın yücelticileri olarak görmüyorlardı. Bu yaklaşım daha modern kulaklara ne kadar dar anlamda Evanjelik gelse de, yerli dinsizlere karşı sosyal dönüşüm yaklaşımından daha az tepeden bakma avantajına sahipti. Bu aynı zamanda kadın misyonerlere, "yardımcı" misyonerler olarak gördükleri pejmürde muamelenin ötesine geçen bir amaç eşitliği sağladı. Onlar da en az erkekler kadar, Müjde'nin dünyanın her yerinde duyurulmasını buyuran Tanrı'nın itaatkâr hizmetkârlarıydı.

Sonuç

İtaatkâr bir hizmetkâr olarak bu misyonerlik anlayışı kadınlara kendilerini fazla ciddiye alma özgürlüğü verdi. Çok çalıştılar ve sonuç almayı umdular ancak okullarında az sayıda öğrenci olduğunda ya da kızların ayakları bağlı kaldığında veya kendi erkek meslektaşları onlara aşağı varlıklarmış gibi davrandığında hayal kırıklığına uğramadılar. Daha sonraki misyoner tutumlarına dayanan klişelerin aksine, on do-

³⁶ "Kadının kadın için çalışması"nın kültürel olarak emperyalist bir eleştirisi için bkz. Adrian A. Bennett, "Doing More Than They Intended," in *Women in New Worlds: Historical Perspectives on the Wesleyan Tradition*, ed. Rosemary Skinner Keller, Louise L. Queen, and Hilah F. Thomas, vol. 2 (Nashville, 1982), pp. 249-267. Değişen misyonerlik perspektiflerine genel bir bakış için bkz. Charles W. Forman, "A History of Foreign Mission Theory in America," in *American Missions in Bicentennial Perspective*, ed. R. Pierce Beaver (South Pasadena, 1977), pp. 69-140.

kuzuncu yüzyılın başlarındaki kadın misyonerler ciddi, mizahtan yoksun insanlar değildi. Birmanya Karenlerinin iki kez evini yakmaya çalışmasına tanık olan Eleanor Macomber'in, yakma olaylarının "Mesih'in İncil'ine karşı yerleşik bir düşmanlıktan kaynaklandığını" yazması gibi ölümcül derecede ciddi olabilirler. . . . Yine de sebep Tanrı'dır³⁷. Aynı zamanda, Charlotte ve Mary Ann Ely kardeşlerin Steinway kuyruklu piyanolarını Bitlis'e, Türkiye'deki ABCFM misyon istasyonuna taşıma planlarında olduğu gibi büyüleyici bir şekilde uçarı da olabilirler. Gemiyle kıyıya gönderildikten sonra, piyanonun geceleri korunması ve onu taşıyan hamalları denetlemesi için bir "şaperon"a ihtiyacı vardı -bacaklar gövdeden ayrılmıştı- yetmiş beş mil karada. Piyano mükemmel bir akortla geldi ve otuz yıl boyunca Ely kardeşlerle birlikte Türkiye'de kaldı³⁸. Kadın misyonerler, Tanrı'ya sadakat ve itaate odaklanmaları ve sonuçları kendilerinin değil Tanrı'nın üreteceğine olan inançları sayesinde kendileri hakkında aşırı ciddiyetten kurtuldular. Bu geniş bakış açısına göre, erkekler yaptıkları işi ne kadar değersizleştirmeye çalışırlarsa çalışsınlar, onlar erkek misyonerlerle tamamen eşitler.

Amerika'nın ilk evlenmemiş kadın misyonerleri, uzak diyarlar da bile kadın alanı ideolojisinin gerektirdiği bedeli ödediler. Onlar için misyonerlik mesleğinin değeri, aşağılayıcı derecede düşük statü ve maaşın ve kısıtlı yaşam koşullarının verdiği rahatsızlığın maliyetini aşıyordu. İnançlarının bedelini anladılar, isteyerek ödediler ve onlar için "kadının alanı" dünya oldu.

Bibliyografya

CLIFTON JACKSON Phillips, *Protestant America and the Pagan World: The First Half Century of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1810-1860* (Cambridge, Mass., 1969).

³⁷ Daniel C. Eddy, *Daughters of the Cross* (New York, 1857), pp. 154-158.

³⁸ ABCFM: Biographical file, Charlotte and Mary Ann Ely.

Anadolu Mecmuası
3/VI, Nisan 2024, s.29-46.

RUFUS Anderson, *To Advance the Gospel: Selections From the Writings of Rufus Anderson*, ed. R. Pierce Beaver (Grand Rapids, Mich., 1967).

LAUREL THATCHER Ulrich, "Vertuous Women Found: New England Ministerial Literature, 1668-1735," in *Women in American Religion*, ed. Janet Wilson James, (Philadelphia, 1980), pp. 67-87.

MARY P. Ryan, "A Women's Awakening: Evangelical Religion and the Families of Utica, New York, 1800-1840," in *Women in American Religion*, , ed. Janet Wilson James, (Philadelphia, 1980) pp. 89-110.

ELİZA GİLLETTE Bridgman, *Autobiographical Journal*, manuscript in the China Record Group, Yale Divinity School Library, New Haven, Connecticut.

NANCY COTT, *The Bonds of Womanhood: "Woman's Sphere" in New England, 1780-1835* (New Haven, 1977), pp. 61-62, 157-159.

RUFUS Anderson, *The Theory of Missions to the Heathen: A Sermon on the Ordination of Mr. Edward Webb, as a Missionary to the Heathen* (Boston, 1845).

KENNETH SCOTT Latourette, *A History of the Expansion of Christianity*, 7 volumes (New York, 1938-1945).

WADE CRAWFORD Barclay, *History of Methodist Missions*, 4 vols. (New York, 1948-1973).

R. PIERCE Beaver, *All Loves Excelling: American Women in World Mission* (Grand Rapids, Mich., 1968).

BARBARA Welter, "She Hath Done What She Could: Protestant Women's Missionary Careers in Nineteenth-Century America," in *Women in American Religion*, ed. Janet Wilson James, (Philadelphia, 1980).

RUFUS Anderson, *Memorial Volume of the First Fifty Yearsof the ABCFM* (Boston, 1863).

EDWARD Hitchcock, *The Power of Christian Benevolence Illustrated in the Life and Laborsof Mary Lyon*, 3d ed. (Northampton, 1852), pp. 358-362.

Anadolu Mecmuası
3/VI, Nisan 2024, s.29-46.

ROBERT G. Torbet, *Venture of Faith: The Story of the American Baptist Foreign Mission Society and the Woman's American Baptist Foreign Mission Society, 1814-1954* (Philadelphia, 1955).

PATRÍCİA Hill, *The World Their Household: The American Woman's Foreign Mission Movement and Cultural Transformation, 1870-1920* (Ann Arbor, 1985).

BERTHA Selmon, "Women in Medicine: Early Service in Missions," *Medical Woman's Journal* 54 (April 1947): 51-57, (May 1947): 40-42, (June 1947): 44-57.

ADRÍAN A. Bennett, "Doing More Than They Intended," in *Women in New Worlds: Historical Perspectives on the Wesleyan Tradition*, ed. Rosemary Skinner Keller, Louise L. Queen, and Hilah F. Thomas, vol. 2 (Nashville, 1982), pp. 249-267.

CHARLES W. Forman, "A History of Foreign Mission Theory in America," in *American Missions in Bicentennial Perspective*, ed. R. Pierce Beaver (South Pasadena, 1977), pp. 69-140.

**İSLAM MEDENİYETİNDE KÜTÜPHANE OLARAK
CAMİLER, M.S. 700-1400**

MOSQUES AS LIBRARIES IN ISLAMIC CIVILIZATION, 700-1400 A.D.*

Hedi Ben AİCHA**

Çev. Özcan EVRENSEL***

Özet

Bu makalede İslam medeniyetinde camilerin, yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Kur'an'ın indirilmesiyle Müslümanların sözlü gelenekten, yazı-lığı geleneğe geçiş süreci ve hem Kur'an'ın ayetlerinin hem de İslamî öğretilerin öğretilmesinde mekân olarak camilerin işlevleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Camilerde sadece dinî işlerin değil, aynı zamanda siyasî ve hukukî işlerinde konuşulduğu ifade edilmiştir. Ayrıca camilerin kütüphane olarak da kullanıldığı ve başta Kur'an olmak üzere sayısız kitabın muhafazasının yapıldığı bir yer olduğu önemle vurgulanmıştır. İslam medeniyetinde çeviri faaliyetlerinde de önemli rol üstlendiği zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İslam Medeniyeti, Cami, Belagat, Çeviri.

Giriş

“Yaradan Rabbinin adıyla oku! O, insanı pıhtılaşmış bir kandan (alaktan) yarattı. Oku! Kalem (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren Rabbin sonsuz kerem sahibidir.” (Alak suresi, Kur'an).

* Makalenin künyesi: Hedi Ben Aicha, “Mosques as Libraries in Islamic Civilization, 700-1400 A.D”, *The Journal of Library History*, Vol 21, No 2, (Spring 1986), pp. 253-260.

** Amerikan-Arap Ayrımcılıkla Mücadele Komitesi'nin bir üyesidir.

*** Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Araştırma Görevlisi, Muş/Türkiye, Orcid No: 0000-0002-7661-5744, o.evrensel@alparslan.edu.tr.

Bu alıntı Kur'an'ın okuryazarlığın yükselişine ilişkin temel gerekçesini sunmaktadır; Araplar için hafıza geleneklerinden kopup yeni bir edebi çağa doğru ilerlemenin açık bir gösteresidir.

İslam'ın Arap dünyasının kültürel ve siyasi temeli olarak yerleşmesiyle birlikte camiler, sadece ibadet yerleri olmanın ötesine geçerek gelişti. Arap dünyasında fikir alışverişi ve doğaçlama şiir okumaları için okullar ve resmi olmayan toplanma yerleri olarak kullanılan camiler, ilk kütüphanelerin kurulması için doğal bir seçimdi. Bu kütüphanelerin nasıl geliştiği ve Avrupa Rönesans'ının tohumlarını beslemedeki rolleri bu makalenin odak noktasıdır.

Kur'an: “Denilir ki...”den “Yazılır...”a

İkra (oku) ve *Kitab* (Kitap) kelimeleri Kur'an'da sıklıkla geçmektedir. Kur'an kitap okumayı ve kitaplara saygı duymayı güçlü bir şekilde teşvik ediyordu; bu da Arap dünyasında entelektüalizmin gelişiminin ve olgunluğunun arkasındaki temel güç olarak hizmet etti. İslam'ın doğuşuyla Arap Yarımadası, unutulmuşluktan çıkarak Pers İmparatorluğu (Sasaniler) ve Bizans İmparatorluğu gibi iki büyük medeniyetini büyük ölçüde aşan yeni bir yaratıcılık ve kültürel hareketin içinde girdi.

İslam'ın doğuşundan önce Araplar için gerçek bir eğitim sistemi mevcut değildi. Önemli bir yazılı edebiyat geleneği yoktu. Daha ziyade, efsanelerinin, şiirlerinin ve (özellikle) soy kütüklerinin çoğunu, kısmen nesilden nesile aktarılan sözlü gelenek aracılığıyla korudular.

Genç Araplar ailelerinden sadece develere, diğer hayvanlara ve çadırlara nasıl bakacaklarını veya savaş esnasında nasıl onurlu bir şekilde davranacaklarını değil, ayı zamanda otorite, drama ve vurgu ile nasıl konuşacaklarını da öğreniyorlardı; bu sanat, belagat veya retorik olarak bilinir. Bu sözlü gelenek, yazılı edebiyatın gelişmesiyle birdenbire yok olmadı, aksine İslam'ın ilk yılları onunla mayalandı ve gelişmeye devam etti.

Belagat 'ın ve Arap sözlü geleneğinin disiplini ve katılığı sayesinde Müslümanlar, Kur'an'ı resmi olarak yazıya geçirincede kadar

korudular. Hafızlar,¹ Hz. Muhammed'in Kur'an'ı ezberlemekle görevlendirilen sadık ve en yakın arkadaşları arasındaydı. Bu hafızlar, Kur'an'ın öğretilerini ezberden öğretmek ve aktarmakla kalmadı, aynı zamanda onun kayıt altına alınmasını da vesile oldular. Irak ve Suriye'nin fethi için yapılan ilk İslam savaşlarında çok sayıda hafız öldüğünde, Hz. Muhammed'in halefi Ebu Bekir el-Sıddık (ö. 634), geri kalan hafızlara Kur'an'ın tam metnini kapsamlı bir el yazmasıyla toplamalarını emretti. Böylece ilk Müslümanların sözlü geleceği, İslam edebiyatının gelişmesine zemin hazırladı.

Üçüncü halife Osman bin Affan (ö. 656), yeni fethedilen vilayetlerin her birine gönderilmek üzere yazmanın birkaç nüshasının çoğaltılmasını emretti. Bu nüshalar halifenin denetimi altında ve hâlâ hayatta olan hafızlarla istişarede bulunarak yazıldı. Buna karşılık, dağınık Müslüman toplulukları bu gözden geçirilmiş nüshalardan, kendi çoklu nüshalarını hazırladılar ve bu da orijinal metnin ikici bir çoğaltma dalgasıyla sonuçlandı.²

Kur'an'ın derlenmesi ve birden fazla nüsha üretilmesi sadece inancın yayılmasına hizmet etmedi aynı zamanda özellikle Arap dilinin standart hale gelmesi için bir model sağladı. Tarihin bize söylediği gibi,³ Hz. Muhammed ve kabilesi, Mekke'deki Kureyş'in lehçesi dışında başka birçok lehçe de konuşuyordu. Kur'an Kureyş lehçesiyle yazılması, onu fiilen Arapça'nın resmi lehçesi ve hem sözlü hem de yazılı olarak İslam'ın dili haline getirdi. Bu standart, müellifler yeni yazılar yazdıkça detaylandırıldı ve geliştirildi.⁴

İlk dönem Arapları için Kur'an'ın kendisi gerçek bir entelektüel, sosyal, hukukî ve tarihî devrimi temsil ediyordu. Müslümanlar ibadet ve eğitim sistemlerini hem Kur'an'la hem de Kur'an için inşa

¹ Hafız, çoğul hali "huffâz" olan, ezberleyen kişiyi ifade eder; aynı zamanda bir muhafız veya koruyucu anlamına da gelebilir (örneğin, "kütüphane hafızı", bir kütüphanenin koruyucusu veya yöneticisi).

² Nasser al-Naqshabandi, "Early Islamic Manuscripts of the Quran," *Islamic Review*, 1/18 (January 1958), p. 18-29.

³ Bernard Lewis, *The Arabs in History*, rev. ed. (New York: Harper Colophon Books, 1966), p. 9.

⁴ Abu al-Faraj Muhammed Ibn Ishaq Nadim (Ibn al-Nadim), *Kitab al-Fihrist*, ed. Gustav Flügel (Leipzig: Vogel, 1871), p. 7-8

ettiler. “İnsanın doğumundan ölümüne kadar ilim araması gerekir” diye İslamî bir söz vardır ve “Yayılarak büyüyen yegâne iki şey bilgi ve ateştir.” Bu gibi İslamî sözler Müslümanlar arasında öğrenme, öğretme ve keşfetme konusunda eşsiz bir şevk ortaya çıkardı.

Bu derin entelektüel susuzluk, bilgili seçkin alimlerle sınırlı değildi; askerî ve siyasî liderleri de içeriyordu. Halifelerin kendisi genellikle genişleyen edebî ve bilimsel başarıların hızını belirlerdi. Bu mayalanmanın ortasında Kur’an camilerde öğretildi ve hem dinî hem de seküler tüm bilgi ve öğrenimi temel olarak kabul edildi (her ne kadar ikisi arasındaki ayırım İlk Müslümanlar için anlamsız olsa da).

Cami: İbadet, Yönetim ve Öğrenme Yeri

Cami, Hz. Muhammed’in Hayber’e veya Medine’ye taşındığında yaptırılmasını emrettiği ilk kurumdu. Öncelikle bir ibadet yeri olan cami aynı zamanda Hz. Muhammed’in Kur’an ayetlerini açıkladığı bir derslik; hukukî anlaşmazlıkların ve ahlakî sorunların İslamî öğretiler ışığında çözüldüğü mahkeme salonu olarak da hizmet veriyordu. Arap-Müslüman toplulukları bir camiye sığmayacak kadar büyüdüğüne, yakında yenileri inşa edilecek ve camilerin bir topluluk içinde farklı roller üstlenmesine olanak sağlayacaktı. Bu sorumluluk paylaşımı aynı şehir, kasaba ve köydeki camiler arasında bir önem hiyerarşisi oluşmasına neden oldu. Her zaman en büyük, en eksiksiz kütüphaneye sahip olan en büyük cami olmuştur. İslamî yayılmayla birlikte imparatorluğun Arap olmayan hatta başlangıçta Müslüman olmayan vilayetlerdeki camiler, fethedilen her milletin İslamlaştırılmasında çok önemli bir rol oynadı. Yeni Müslüman olanlar, Kur’an’ın sözlerine ve öğretisine hâkim olmak için onu ilk önce camilerde öğrendiler. Bu, Arap olmayanların kendilerini fatih olarak tanımlamasını sağladı. Gittikçe büyüyen Arap-Müslüman imparatorluğunda cami, tüm farklı uluslardan Müslümanlar arasında dinî ve kültürel birlik için sembolik ama bir o kadar da gerçek bir alan olarak hizmet ediyordu.

Öğretmenler de misyonerler gibi yeni bölgelerdeki camilerde görev yapacak ve halkı İslam’ı benimsemeye teşvik etme

görevlerine başlayacaklardı. Ancak yaptıkları sadece bu değildi. Bu öğretmenler, bizzat Kur'an'dan ilham alarak, yeni Müslümanlara kendilerini tüketen aynı öğrenme şevkini aşılamaaya koyuldular. Bu Arap-İslamlaşmanın aracı yazılı kelimeydi: kitaplar. Bu nedenle el yazması nüshaların ve resmi kütüphanelerin camilerde barındırılması mantıklıydı.

Kütüphane Olarak Camiler: Çeviri, Muhafaza ve Edebiyatın Oluşturulması

Müslüman toplulukların daha büyük, daha prestijli kütüphaneleri genellikle alimlerin, aristokratların, valilerin ve halifelerin hayırseverliği aracılığıyla bilgili kişiler tarafından kuruluyordu. Bu himaye altında birçok cami ve İslam dünyasının her yerinden alimlerin erişebileceği imrenilecek kütüphaneler geliştirdi.

Bu alimlerden birisi, özel kütüphanesini bir camiye miras bırakan el-Vakıdı'ydi (747). "Vakıdı, vefatından sonra arkasında, her biri iki adama yetecek kadar altı yüz cilt kitap bıraktı. Onun için gece gündüz yazan iki genç erkek kölesi vardı. Ayrıca iki bin altın değerinde bazı kitaplar da topladı".⁵

Beytü'l-Hikme (Bilgelik Evi), Abbasi halifesi Me'mun (813) tarafından Bağdat'ta kurulan bir diğer ünlü kütüphaneydi. Beytü'l-Hikme, oradaki alimler ve çalışanlar için bir cami olma işlevinin yanı sıra, İslam imparatorluğunun en yetkin alimleri tarafından Arapça'ya tercüme edilen Yunanca el yazmalarından oluşan bir koleksiyona da sahipti. Beytü'l-Hikme, 1258'de Moğollar tarafından yağmalandı, zengin toprakları Dicle ve Fırat'taki bir mürekkep nehri sürüklenip gitti.⁶

988'de Mısır'daki Fatımi hanedanının bir üyesi, Kur'an edebiyatının yanı sıra astronomi ve diğer bilimlerin de öğretildiği

⁵ Ibn al-Nadim, p. 98.

⁶ F. Krenkow, "Kitab Khana," in *Encyclopedia of Islam*, (Leiden: Brill, 1925-1928), vol. 2, part 2, p. 1045.

Kahire'deki El-Ezher Camii'nde yüksek öğrenimi teşvik etmek için fon bağışladı.⁷

İslamî kütüphaneler zamanla daha fazla belge ve el yazması topladıkça, gelişen koleksiyonları barındıracak odalar ve raflar tasarlanıp inşa edildi. Kitapların raf düzeni kütüphaneden kütüphaneye değişiyordu; Kur'an'ın her zaman en üst rafa yerleştirilmesi dışında, bu, günümüzde camilerde uygulanan bir uygulamaydı. Kur'an'ın kopyaları günlük kullanım için mevcuttu ve okunamayacak kadar yıpranmış tüm kısımlar da orijinalinden bakılarak tamamlanırdı.⁸ Tüm el yazmaları ve kitaplar sınıflandırıldı ve kataloglandı. Bilinen en eski kütüphane kataloglarından biri, aslında bir bibliyografya olan el-Nedim (987) tarafından kendi zamanının baskın kataloglama yöntemini kullanılarak yazılan El-Fihrist'tir.⁹ Kur'an çalışmaları ve tefsirlerinden edebiyata, felsefeden bilimlere kadar her şeyi kapsamaktadır.

Siyasi ve askeri üstünlük bir bölgeden diğerine kayarken, başkentlerdeki camilerin itibarı ve nüfuzu da buna bağlı olarak artış ve düşüslere maruz kalmaktadır. 674'te Kuzey Afrika'nın fethinden sonra ordu komutanı Ukbe İbn Nafi, günümüz Tunus'unun kırsal bir bölgesinde bir cami inşa edilmesini emretti. Kayrevan Camii çevresinde büyüyen şehir, Kuzey Afrika'nın en eski ve en özgün Arap-Müslüman şehirleri arasında sayılıyor ve hâlâ da öyle kabul ediliyor. Fas'ta Fez'den iki yüzyıl, Mısır'da Kahire'den üç yüzyıl önce kuruldu. Kuzey Afrika'daki Arap yerleşiminin bir parçası olarak, Arap doğusundan Kur'an okuyanlar ve Müslüman alimler, yerli halkın İslamlaştırılması için Kayrevan'a getirildi. Bu süreçte nüfusun büyük bir kısmı da Araplaştı. Yeni din değiştirenler için Kur'an'ın el yazmalarını hazırlamak üzere bu işle uğraşan kişiler getirildi.

Birbirini takip eden hanedanlar Kuzey Afrika'yı Kayrevan'dan yönetirken camiler; siyasi, dini merkezin zenginliği ve

⁷ Muhammed Kâmil Husayn, *Diwan al-Mu'ayyad fi al-din*, (Cairo: Dar al kitab al-Misri, 1949), p. 57, nr 2.

⁸ Ibn al-Nadim, p. 1046.

⁹ S. Vilayat Hussain, "Organization and Administration of Muslim Libraries (from 786 to 1492 A.D.)," *Pakistan Library Association Journal*, 1/1 (July 1966), p. 8-11

şöhretinin cazibesine kapılan artan sayıdaki ibadet yapanları barındıracak şekilde genişletildi. Kütüphanelerin giderek artan yazma eser koleksiyonuna da yeni alan açıldı. Dini bilimin ve siyasi gücün kendi duvarları içinde yoğunlaşması, Kayrevan'ın Müslüman Kuzey Afrika'nın edebi gelişmesi üzerinde muazzam bir etki yaratmasını sağladı. İslam'ın batıda Fas'a doğru yayılmasıyla birlikte, Kayrevanlı seçkin bir alim, Fez'deki camide ders vermek üzere oraya yerleşti; bu cami hâlâ, Kayra'nın merkez camisi olma rolünü simgeleyen, Karaviyyin adını taşıyordu.

Şam, Kahire, Bağdat ve diğer yerlerdeki camilerde olduğu gibi Kayrevan camisinin kuruluşunda da onun büyümesini karakterize eden iki faaliyet aşaması vardı. İlk olarak, yabancı dildeki elyazmalarının Arapçaya yoğun bir şekilde çevrildiği bir dönem yaşandı. İkincisi, yaratıcı edebi gelişmelerin ve bilimsel keşiflerin olduğu bir dönem vardı. Kayrevan'ın elyazmalarının birçoğu kısmen Tunus'taki Tunus Milli Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.

Kayrevan'ın nihai gerilemesi ve bozulması, 909'da Fatımi hanedanı tarafından alınmasından sonra meydana geldi. Adını Hz. Muhammed'in kızı Fatıma'dan alan Fatımiler, İsmailiyye olarak bilinen bir Şii İslam mezhebiydi.¹⁰ Aslen Suriye'deki Salamiye'den olan Fatımiler, Bağdat'ta iktidardaki Abbasi halifesini tahttan indirmeye çalıştı ancak başarısız oldu. Batıya kaçan Fatımiler, askeri güçlerini, o zamanlar gerileyen Abbasi imparatorluğunun uzak bir vilayeti olan Kuzey Afrika'daki Kayrevan'a karşı denemeye karar verdi. Fatımiler için Kayrevan'ın fethi, doğuda yeniden tutunacak bir yer kazanmak için yalnızca bir basamaktı. Şehri yeniden toparlayıp başka bir saldırıyı finanse etmek için kasalarını yeniden dolduracak bir yer olarak kullanan Fatımi, 912'de Kuzey Afrika eyaletinin başkentini

¹⁰ Henri Laoust, *Les Schismes Dans l'Islam*, (Paris: Payot, 1966), p. 140; Bayard Dodge, *Al-Azhar: A Millennium of Muslim Learning*, (Washington, D.C: Middle East Institute, 1974), p. 1-2. See also Bernard Lewis, *The Origins of Ismailism*, (New York: W. Heffer and Sons Ltd., 1940), and "The Route to India," in *La Revue de la Faculte des Sciences Economiques d'Istanbul*, (İstanbul, 1953).

Tunus'un doğu kıyısındaki Mehdiye'ye taşıdı.¹¹ Oradan Fatımi halifesi El-Muiz, kuvvetlerini başarıyla Mısır'a götürdü.¹² Fatımilerin Mısır'da yerleşmelerinin önemli bir yolu da 970 yılında El-Ezher Camii'nin inşa edilmesiydi. Mısır'daki Fatımi varlığı, Tunus'taki kalıplarından temel olarak farklıydı. Kayrevan'daki mirasını kaybetmiş ve aslında onu siyasi ve entelektüel üstünlüğünden arındırmış, Mısır'a daha kalıcı bir şekilde yerleşmiş ve El Ezher Camii'nin prestijini ve nüfuzunu beslemişler. Fatımiler, El-Ezher'e büyük ilgi gösterdi, burayı bir gösteri unsuru ve iki rakip hanedan arasındaki rekabetin odağı haline getirdi. Üstelik Fatımi, camiyi İsmaili ideolojilerinin merkez üssü olarak kullandı.¹³ Diğer camilerde olduğu gibi Ezher'de de din, siyasi, adli ve eğitim işleri bir arada yürütülüyordu. Bayard Dodge, “arşivlerin binanın iç kısmında saklandığı, derslerin ise mabed ve avluda verildiği” bu büyük caminin öğrenildiğini anlatmıştır. Bayard Dodge bu büyük camiyi şöyle anlattı: “arşivler binanın iç kısmında saklanıyordu, oysa dersler mabette ve avluda yapılıyordu”.¹⁴

Hristiyanlıktaki Cami Kütüphaneleri

Kuzey Afrika'dan Sicilya ve İspanya'ya Arap-Müslüman akını, Tunus ve Fas'ta tanık olunan kültürel aktarım ve büyümenin aynıysa karakterize edildi. Araplar halihazırda mevcut olan Hıristiyan kurumlarını ortadan kaldırmadılar; ancak Hıristiyan kiliseleriyle birlikte var olan camiler ve kütüphaneler kurdular. İspanya'da Müslümanlar ve Hıristiyanlar dinlerini barışçıl bir şekilde yaşadılar ve yan yana bilimsel uğraşlarını desteklediler. Abdülaziz İbn Nusayr'ın

¹¹ Abdallah Laroui, *L'Histoire du Maghreb: Un Sssai de Synthèse*, (Paris: Maspero, 1975), I, p. 120

¹² al-Maqrizi, *Al-Mawa'iz Wal I'tibar Fi Dhikr Al-Khitat wal Athar*, (Cairo: Institut Francais d'Archeologie Orientale, 1911-1927), part II, p. 180; part IV, p. 49-55.

¹³ Dodge, *Al-Azhar*, see chapter “Al-Azhar and the Fatimid Caliphate”.

¹⁴ Dodge, *Al-Azhar*, p. 4.

718'de prenses Egilona ile evlenmesinin de gösterdiği gibi, Hıristiyanlar ve Müslümanlar da kendi aralarında evlendiler.¹⁵

İslamî edebiyat ve bilimin yaratıcı zenginliği, kültürel ve dini hoşgörüsüyle birleşince, Müslümanlara Hıristiyan İspanyollar arasında öyle iyi bir itibar kazandırdı ki, çoğu kişi kendilerini Araplarla özdeşleştirdi. Dokuzuncu yüzyılda Kurtubalı bir Hıristiyan olan Alvaro üzüntüyle şunları söyledi:

“Dindaşlarımın çoğu Arapların şiirlerini ve masallarını okuyor, Muhammed'i, ilahiyatçıların ve filozofların yazılarını inceliyor; bunları çürütmek için değil, kendilerini Arapça'da daha doğru ve zarif bir şekilde nasıl ifade edeceklerini öğrenmek için. Kutsal yazıların Latince yorumlarını okuyan, meslektan olmayan birini bugün nerede bulabiliriz? Yetenekleriyle tanınan tüm genç Hıristiyanlar, yalnızca Arapların dilini ve edebiyatını biliyorlar, Arapça kitapları şevkle okuyup çalışıyorlar, büyük maliyetlerle onlardan büyük kütüphaneler inşa ediyorlar ve bu edebiyatın takdire değer olduğunu her yerde yüksek sesle ilan ediyorlar. Binlercemiz arasında bir arkadaşına makul bir Latince mektup yazabilen pek kimse yok, ama o dilde Araplardan daha büyük bir sanatla şiir yazabilenlerin sayısı çoktur.”¹⁶

Her ne kadar üzücü olsa da Alvaro'nun gözlemi, cami kütüphanelerinin sadece kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda teşvik ettiği bir süreç olan, Hıristiyan İspanya'da İslamî düşüncenin kültürel olarak aşılmasının derin etkilerinin altını çiziyordu. Arapçanın kullanımı o kadar yaygındı ki Vicencius adlı bir rahip İncil'i Arapçaya tercüme etti.¹⁷

İspanya'daki Arap-Müslüman yöneticiler, Doğu'daki Abbasi Müslümanlarının entelektüel başarısına rakip olabilmek için cami kütüphanelerini özenle koruyarak bu kültürel ilerlemeyi teşvik

¹⁵ Abu Muhammed Abd Allah al-Marrakushi Ibn Adhari, *Al-Bayan al-Mughrib*, part VI, (ed. G. S. Collin et Levi-provençal (Paris: Dozy, 1948-1951), p. 30.

¹⁶ Lewis, *The Arabs in History*, p. 123.

¹⁷ Francisco Javier Simonet, *Historia de los Mozdrabes de Espaha*, (Amsterdam: Oriental Press, 1903), p. 720

ettiler.¹⁸ İslam dünyası içindeki hanedan rekabetinin en büyük faydalarını bir kez daha camiler ve kütüphaneler ve nihayetinde bunları kullanan alimler ve öğrenciler elde etti.

İspanya'dan gelen dramatik fikir ve bilgi patlaması göz önüne alındığında, bu kurumların İber yarımadasının ötesinde de itibar kazanması doğaldı. İspanya dışında Arapça öğrenen az sayıda Avrupalıdan ikisi Robert Retenensis ve Hermano Delmarta'ydı. Cluny manastırının başrahibi Petrus Venerabilis tarafından gönderilen bu bilgin, astronomi ve matematik okumak üzere İspanya'da kaldılar. Ayrıca 1143'te Kur'an'ı Latince'ye tercüme ettiler ve İslam öğretisi ve kültürü üzerine *Doctrina Machumat et Nutrituraeus* ve *Mendosa et Ridiculosa Saracenorum* adlı iki kitap yazdılar.¹⁹

On birinci yüzyıl, Hıristiyan Avrupa uluslarının Arapların kaybettiği toprakları geri almak için uyanışlarına işaret ediyordu. 1085'te Toledo bir kez daha Hıristiyan kontrolü altına girdi, ancak Arap karakteri ve kültürel büyüklüğü zayıflamadı. VII. Alphonso gibi Hıristiyan krallar, Hıristiyanları, Yahudileri ve Arapları kendi kurumlarında çalışmalarını sürdürmeye teşvik ederek yaratıcı ivmeye müdahale etmekten akıllıca kaçındılar. Böylece Arapçadan kitap tercümesi Toledo'da zirveye ulaştı. Sözlükler, çevirmenlere bu sonsuz gibi görünen görevde yardımcı olmak için yazılmıştır. Johanne Fück, İbn Rüşd gibi Arap bilim adamlarının eserlerinin çevrilmesine izin veren ve uzak Bizans'tan kaynaklardan alıntı yaparak Hıristiyan araştırmalarının önünü açan bir dizi sözlükten biri olan *Glossarium Latino-Arabum*'dan bahsetmektedir.²⁰

On dördüncü yüzyıldan itibaren caminin rolü ve öneminde önemli bir düşüş olmasına rağmen öğrenim geleneği devam etti. Ancak kolejler gibi laik kurumların varlığı, el yazmaları ve matbaanın icadından sonra kitapların muhafaza edilmesi geleneğini sürdürdü. Dolayısıyla bugün Arap dünyasındaki önemli kütüphaneler artık

¹⁸ Lewis, *The Arabs in History*, p. 124

¹⁹ Johanne Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, (Leipzig: O. Harrasowitz, 1944), p. 89-90

²⁰ Johanne Fück, p. 94.

camilerle ilişkilendirilmiyor, bunun yerine Avrupa tarzı laik üniversiteler ve kurumlarla ilişkilendiriliyor.

Bibliyografya

ABU AL-FARAJ Muhammed Ibn Ishaq Nadim (Ibn al-Nadim), *Kitab al Fihrist*, ed. Gustav Flugel (Leipzig: Vogel, 1871).

ABU MUHAMMED Abd Allah al-Marrakushi Ibn Adhari, *Al-Bayan al-Mughrib*, part VI, (ed. G. S. Collin et Levi-provencal), (Paris: Dozy, 1948-1951).

AL-MAQRİZİ, *Al-Mawa'iz Wal I' tibar Fi Dhikr Al-Khitat wal Athar*, part II, part IV, (Cairo: Institut Francais d'Archeologie Orientale, 1911-1927).

AL-NAQSHABANDİ, Nasser, "Early Islamic Manuscripts of the Quran", *Islamic Review*, 1/18 (January 1958), p. 18-29.

DODGE, Bayard, *Al-Azhar: A Millennium of Muslim Learning*, (Washington, D.C: Middle East Institute, 1961).

DODGE, Bayard, "Al-Azhar and the Fatimid Caliphate", *Al-Azhar*, Washington 1961.

FÜCK, Johanne, *Die Arabischen Studien in Europa*, (Leipzig: O. Harrassowitz, 1944).

KRENKOW, F., "Kitab Khana", in *Encyclopedia of Islam*, vol. 2, part 2, (Leiden: Brill, 1925-1928), p. 1045.

LAOUST, Henri, *Les Schismes Dans l'Islam*, (Paris: Payot, 1966).

LAROUÏ, Abdallah, *L'Histoire du Maghreb: Un Sssai de Synthese*, part I, (Paris: Maspero, 1975).

LEWIS, Bernard, *The Origins of Ismailism*, (New York: W. Heffer and Sons Ltd., 1940).

-----, "The Route to India," in *La Revue de la Faculte des Sciences Economiques d'Istanbul*, (İstanbul 1953), p. 1-5.

-----, *The Arabs in History*, rev. ed. (New York: Harper Colophon Books, 1966).

Anadolu Mecmuası
3/VI, Nisan 2024, s.47-58.

MUHAMMED KÂMİL Husayn, *Diwan al-Mu'ayyad fi al-din*, (Cairo: Dar al kitab al-Misri, 1949).

S. VİLAYAT Hussain, "Organization and Administration of Muslim Libraries (from 786 to 1492 A.D.)," *Pakistan Library Association Journal*, 1/1 (July 1966), p. 8-11

SİMONET, Francisco Javier, *Historia de los Mozdrabes de Espaha*, (Amsterdam: Oriental Press, 1903).

**INSTINIANUS
INSTITUTIONES**

**(Türkçe Metin: Dr. Ziya Umur, İstanbul Üniversitesi
Yayımları, No. 641, Hukuk Fakültesi, No.132, 1955)**

Hazırlayan: Nasibe POLAT*

Institutiones, Justinianus'un isteğiyle dönemin önemli hukukçuları tarafından kaleme alınan Corpus Iusri'in bir parçasını teşkil etmektedir. Dönemin hukuk ve idare sistemini iyileştirmeye yönelik hazırlanan bu hukuk derlenmesi oldukça geniş bir hacme sahip olup dört bölümden oluşmaktadır. Codex, Digeste, Institutions, Novellae olarak adlandırılan bölümlerden oluşan Corpus Iuris, gerek hukuk alanı gerekse tarih alanı açısından oldukça kıymetli bir ana kaynaktır. Latince dilinden nüshalarının genelde bulunduğu bu kaynak aracılığıyla o dönemin hukuk sistemi hakkında haberdar olunmaktadır. Döneme ait bir hukuk kitabı olmasından öte çalışma daha çok hukuk ilmine yardımcı bir eğitim kitabı olarak kabul edilmektedir. Her bölümü farklı bir amaca yöneliktir. Çalışmamızın bölümü olarak Institutions daha çok dönemin hukuk anlayışına yönelik olup hukuksal bilgilerin daha anlaşılır kılınması için kaleme alınmıştır.¹

Toplumda her kitlenin hukuk anlayışından haberdar olmasını amaç edinen bu bölüm günümüzde daha çok Latince nüsha olarak elde edilirken Türkçe çeviri temininin mümkün kılınması ilim camiası açısından çok önemli.

* Mersin Üniversitesi, İnsani ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı Orta çağ Avrupa Tarihi Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, İletişim: nsbplt44@gmail.com Orcid no: 0009-0003-1479-5473.

¹ Murat Orhun, "Justinaus'un Hukuk Reformasyonu", *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 10/5, 2015, p.267-284.

Institutions, 4 kitaptan oluşmakla beraber her kitabı fasıllar halinde oluşturulmuştur. Çalışmaya Roma imparatorluğunun son imparatoru ve çalışmanın oluşturulmasına vesile olan Justinianus'dan bahsedilerek giriş yapılmıştır. Justinianus'la giriş yapıldıktan sonra çalışmanın oluşma hikâyesi aktarılmıştır. Çalışmanın ortaya çıkış evrelerinin yanında oluşum özelliklerinden bahsedildiği bir girişin ardından okuyucu açısından anlaşılır kılan bölümler ve fasılların başlıklarının verilmesi çalışmayı anlamlı kılmıştır. Öyle ki çalışma dönemin hukuk anlayışına yabancı olan kesimlerce kolay anlaşılır kıvamda değildir. Çalışmanın oluşturulduğu dönemin günümüzden uzak olmasının yanında çevirmenin dillinin ağır olması okuyucuyu yoran taraflar olmuştur. Bu noktada eleştirebileceğimiz çalışmanın özünde bir düzenin muvaffak olunması çalışmanın okunabilirliğini sağlamıştır.

Çalışmanın asıl temasından bahsetmeden önce ifade edilmesi gerekirse çalışma her açıdan kıymetlidir. Kıymetli kılan ana kaynak olmasının yanında Roma dönemine ait bilgilerin her daim yetersiz olduğu günümüzde hukuk alanında yazılmış bu çalışmanın ulaşması sadece hukuk ve tarih alanında değil bakış açının kıyısından veya ucundan degebilecek her alan açısından oldukça önemli bir kaynaktır. Bu açıdan çalışmanın değerlendirmesi yapılırken tanıtımı noktasında bilgilerin ayıklanmasında sıkıntı yaşanmaktadır. Paralel şekilde çalışmada verilen bilgilere dair öncelikli-sonralık sıralanmasının yapılması oldukça güçtür. Çalışmanın genel iskeleti sunulmaya çalışılacaktır. Ancak baştan sona kıymetli olduğu ancak bu kaynağın okuyucu tarafından her cümlesinin okunmasıyla anlaşılabilir. Her noktasının aksedilmesinin mümkün olmadığı çalışma bölümlerindeki önemli detayları aksedilerek tanıtılacaktır.

Girişte dört kitap ve bu kitapların her birinin fasıllardan oluşturduğu ifade edildiği gibi her bölümde bahsedilen konulardan birkaç cümleyle ifade edilmiştir. Fasıllardan önce hukukun gerekliliğine dair etkileyici bir ön giriş yapıldıktan sonra geçilmiştir. Fasılların başlıkları sıralanmış olup okuyucuya bu konuda kolaylık sağlanmıştır. Bölümlerine bakıldığında Türkçe dili günümüze kıyasla oldukça ağır bulunmuştur. Okuyucu kitlenin hukuka yabancı olma ihtimali kadar kullanı-

lan terimlerin günümüz dilinden uzak olması da metnin kolay bir şekilde anlaşılmasını zorlaştırabileceği tahmin edilmektedir.

Genel olarak metne bakıldığında Roma dönemi hukuk anlayışı kadar toplum yapısı hakkında bizlere bilgiler sunulmaktadır. Verilen hukuk bilgileri doğrultusunda toplumda mevcut bir hiyerarşinin varlığı ilk olarak dikkatleri çekmektedir. Özellikle ilk üç kitapta azat, hür, kadın, köle gibi kavramların var olması kadar bu sınıflara sahip kişilerin yasal haklarının çizilmiş olması bir tabakanın Roma toplumunda işlek olduğunu göstermektedir. Bu hukuk bilgilerinin olduğu metin aracılığıyla o dönemde kişilerin yasal hak ve sınırları anlaşılır şekilde çizildiği anlaşılmaktadır. Özellikle kadının çok bariz bir şekilde erkeğin gerisine atıldığı birçok fasılda açıkça ifade edilmiştir. Kadının çok sınırlı miras hakkının olduğu bu toplumda köle, sağır, dilsizlere uygulanan yasal tarifenin aynısı cinsiyet üzerinden kadına da uygulanmıştır. Yasalar önünde dilsiz, sağır, köle ve kadının şahitliği kabul edilmemektedir.

Yazı dilinin ağırlığı bir tarafta metinde yer alan hukuksal terimler de anlaşılmayı zorlaştırmaktadır. Ancak bütün zorlayıcı etmenlere rağmen her kitabı zengin bilgilerle doludur. Bu açıdan bölümleriyle tek tek muhatap olduğunda dikkatleri çeken kurallar söz konusudur.

Birinci kitaba bakıldığında; Birinci kitapta hukuk alanına dair bir fasıl ilk önce dikkat çekmektedir. Fasılda bu tarz hukuk kitapların oluşma gerekçeleri ve temellerinden bahsedilmiştir. Her fasıldan tek tek bahsedilmesi mümkün olmadığından çalışmanın dikkat çeken detaylarına değinmek makuldür. Hukukun özünde herkesin hür olduğu anlayışta kavimler hukukunun gereğince kölelik var olduğu kadar azat edilmenin ve yollarının da varlığı söz konusudur. V. Fasılda azatlıların hakkından bahsedilirken IV. fasılda hür olmanın sınırlarına değinilmiştir. Hür ve azadın olduğu fasıllarla birlikte VIII. fasılda kölelerin korunmasına yönelik yasal buyruktan bahsedilmiştir. Malik yani sahibinin kölenin bütün haklarını elde etmesi köleye eziyet etme hakkının da verildiği anlamına gelmez. Öyle ki bu fasıl aracılığıyla hiyerarşide en alt tabakada yer alan kölenin de hakları muhafaza edilmiştir. Hiç

kimsenin başkasının hukukuna tecavüz etme hakkı yoktur. Bu fasıldaki bilgilerin hiyerarşiye yönelik tezatlığı dikkatleri çekmiştir. IX Fasılda yer alan yasal ifade ataerkil sistemin varlığını sunmaktadır. Öyle ki “*Senden ve karından doğan kimse senin hâkimiyetin altındadır: keza, oğlundan ve onun karısından doğan kimse de, yani kız veya erkek torunun da senin hâkimiyetin altındadır; torunun oğlu veya kızı, ve ilâh... de böyledir. Buna mukabil kızından doğan kimse, senin değil, kendi babasının hâkimiyeti altındadır.*” ifadesi bunun en büyük kanıtıdır. Ataerkil anlayışın varlığını gösteren fasıl devamında X. fasıl evlenme sınırlarının aktarıldığı bir fasıl olmuştur. Fasılda akrabalık bağında 4. Derecedeki kişiler arasında evliliğin kesinlikle yasak olduğu belirtilmiştir. Encest ilişkilerin kati suretle yasaklandığı bir yasal parantez okuyucunun mutlaka dikkatini çekecektir. Üvey gelin ve kızla evlenmekte aynı şekilde bu çizgiye dâhil tutulmuştur. Bu açıdan o dönemde aile içi sınırların yasalar aracılığıyla sağlamlaştırıldığını bizlere göstermektedir. Bu sınırlar aşılarak yapılan her evlilik ve bu evlilikten doğan her çocuk gayri resmi olarak kabul görmüştür. Birinci kitap diğer kitaplara kıyas daha ilgi çekicidir. Değinen konuların dikkat çekici olması okuyucuyu bu kitapta akıcı kılacaktır. Hemen her fasıl birbirinden kıymetli konulara değinmektedir. Evlat edinme kurallarının yer aldığı XI. Fasıl da bunlardan bir tanesidir. O dönemde bu konuya dair bir sistemin olması gelişmiş bir hukuk anlayışının var olduğunu ispatlamaktadır. Babası tarafından evlat edinen çocuğun hâkimiyeti öz babasında saklıdır. Ancak eğer evlat alan akraba ise hâkimiyet hakkı evlat edinene intikal eder. Bir kimsenin kendisinden büyük birini evlat edinmesi mümkün değildir. Bu konuda bir yaş sınırı olmakla beraber reşit olmayan bir kimse kendisinden küçük dahi olan bir kimseyi evlat edinme hakkı yoktur. Evlat edinilen ailenin meşru üyesi olur. İktidarsız olan erkekler evlat edinirken hadımlar kesinlikle evlat edinemez. Bu sınırların varlığı oldukça makul iken kadının evlat edinme hakkının olmaması oldukça şaşırtıcıdır. Gerekece olarak ise kadının kendi çocuklarının hâkimiyetini dahi elinde bulundurma hakkı yokken evlat edinmesinin mümkün olmadığıdır. Kadın erkek hâkimiyetinde olup çocuklarının yasal vasisi değildir. Bu yüzden evlat edin-

mesi imkânsız. Ancak evladını kaybetmiş bir annenin kaybetme sızısında teselli bulmak için imparatorluğun izniyle evlat edinebilir. Birinci kitapta bu tarz konuların yer aldığı bir bölüm oluşturulmuştur. Kadın ve erkek arasındaki bariz eşitsizlik kadar erkeğin edindiği hâkimiyet hakkının sınırları ve hangi şartlarda son bulunacağı XII. fasılda detaylı bir şekilde belirtilmiştir.

Roma hukuk anlayışına yönelik bu metnin ilk kitabıyla birlikte o dönemlerde düzenli ve gelişmiş bir hukuk anlayışının varlığı doğrudan görülmektedir. Burada toplumda bir eril hâkimiyetin varlığının olduğu kadar bu eril egemenliğinin sınırları, hakları, kaybın şartları bölüm bölüm aktarılmıştır. Kadını, çocuğu, kölesi belli haklar aracılığıyla koruma altına alınmıştır. Ancak burada bu kesim çoğunlukla efendi veya erkek hâkimiyetinde kalan taraf olmuştur. Yasalar bu anlayış doğrultusunda şekillenmiş. Fes edilen veya revize edilen yasalara da değinilmiştir. Bu noktada hukuk anlayışı ve Roma dönemine ait yeni bilgiler sunulması hasebiyle oldukça önemlidir. Vasi hâkimiyeti gerektiren her kişi için devamlı vasi söz konusudur. Köle, kadın, çocuk için vasi kuralı yasalar aracılığıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. Vesayet veya vasilik anlayışına ilaveten kayyım anlayışı da aktiftir. Vasilik, kayyım, vesayet gibi durumlar kadın-erkek için farklı şart ve yaşları söz konusudur. Birinci kitabın fasıllarında yer yer bunlardan bahsedilmiştir. Mesela erkeğin 14 yaş buluş yaşı olarak vasinin vesayetinden çıktığı yaş olarak belirlenir. 14 yaştan sonra kayyım hâkimiyetine geçiş başlayarak 25 yaşına kadar bu noktada bulunması makul görülür. Dilsiz, sağır veya kör olmuş kişilerin daimî olarak kayyım hâkimiyetine geçişleri söz konusudur. Vasi değişiklik şartlarından da bahsedilmektedir. Vasi, kayyım ve hâkimiyet altındaki kişinin yasal sınırları, vasilığın fes edilme gerekçeleri vb. konulara değinildiği özel bir bölüm olmuştur.

İkinci kitap; ağırlıklı olarak mülkiyet edinme, miras, borç, mülkiyet devri, satış usulleri gibi daha çok mali hukukun yer aldığı bir bölüm olmuştur. Bu açıdan daha çok malî ifadelerin yer aldığı ve bu noktada önceki kitaptan daha karmaşık olduğu söylenilebilir. I. fasıldan başlayarak mülkiyet hakları hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Öyle ki burada satılması imkânsız olan mülkiyetlerden bahsedilmiştir. İbadethanelerin geçerli bir nedeni olmaksızın satılması yasaktır. Aynı şekilde şehrin sur ve duvarları da bu mülklere dâhil edilmektedir. Rızası alınarak elde edinilen her mülkün sahibi sensin. Ancak rızası olmadan arazinin üstüne yapılan bina yine arazi sahibine döner. Bulduğun her yabancı hayvanın sahibi sensin. Tesadüfen bulduğun definenin yarısı senin yarısı definenin bulunduğu arazinin sahibinindir. Bu tarz yargıların bulunduğu fasılda mülkiyet edinme sınırları belirlenmiştir. Burada dikkat çeken başka husus ise açıklama amaçlı paragraflarla okuyucunun konuyu anlaması kolaylaştırılmıştır. Mülkiyet hakkının sınırlarının belirlendiği fasıla paralel IV. fasılda intifa hakkı hakkında parantez açılmıştır. İntifa hakkı; belli bir süre bir malın mülkiyetini elde etme hakkıdır. İntifa hakkının bir mal, arazi üzerinde elde edilebileceği gibi köle üzerine de elde edebileceği belirtilmektedir. Bu hakkı elde etme yollarından bahsedilmiştir. Para vasıtalı intifa hakkı mümkün olduğu gibi vasiyet aracılığıyla da mümkündür.

İntifa hakkının türlerine değinilen birkaç fasıldan sonra bağış ve devretme usullerinin aktarıldığı fasıllar dikkatleri çekmektedir. VII. ve VIII fasıllarda bu konular hakkında detaylı bilgiler sunulmuştur. Bağış ve devretme usullerinde en çarpıcı bilgi olarak cinsiyete dayalı önyargılardan dolayı kadının devretme, satma işleminde muaf tutulmasıdır. Kadının cinsiyet zayıflığından dolayı mülkünü devretme, satma hakkının olmadığını belirten yasaların yanında vasi hâkimiyetinde olan kız veya erkek vasinin izni olmadan mülkü satamaz, devredemez. IX. fasılda tekrarlanan yasal maddeler ataerkil sistemin varlığını tekrarlamıştır. Bir baba kız ve erkek çocuğu vasıtasıyla mülk edinebilir. Bir mülkün her şekilde varlık nedenleri olan babaya dönmesi adli sistemde doğru olarak kabul edilmektedir. X. Fasılda vasiyetnamelere yönelik olup 7 şahidin mührü ile vasiyetler uygulanmaya alındığı belirtilmiştir. Burada kadının ve kölenin bu şahitler arasında olmasının mümkün olmadığı bilgisi yer almaktadır. Paralel şekilde XII. fasılda vasiyette bulunma hakları olmayan kesimden bahsedilmiştir. Vasiyet altındakiler, akıl hastaları, sağır gibi daimi bir kusuru olanlar, düşman elinde bulunanlar vasiyette bulunamaz. Mirastan men etme

şartlarının verildiği XIII. fasılda babaya evladının ismi zikrederek kendi mirasından men etme hakkı tanınmıştır. Miras hakkından men etme hakkı erkeğin elinde olduğu anlayış XIV. fasılda da tekrarlanmıştır. Miras hakkına dair yasal beyanlarda kadının geri atıldığı görülmektedir. Miras, mülkiyet ve vasiyetname sınırlarının belirlendiği bir kitap bölümü olarak o dönemin toplum yapısı hakkında bilgiler sunulmaktadır. Kadının hukuk sisteminde alt sınıfta yer aldığı çok açık bir şekilde görülmektedir. XIX. fasıl bu örneklerin bir benzeri olarak karşımıza çıkmıştır. Kadının çocukları üzerindeki hâkimiyet hakkının olmamasından dolayı mirasçı tayin hakkı kadında bulunmamaktadır. Miras hakkı baba ve dedeye dayanmaktadır. Bu konudaki yasal sınırlar kadının aleyhinedir. İkinci kitap, vasiyetname, miras, mülk edinme yolları hakkında detaylı bilgilerin verildiği bir bölüm olduğu anlaşılmıştır.

Üçüncü kitap; ikinci kitabın bir devamı niteliğinde olduğu görülmüştür. Başlangıç olarak I. fasılda mirasçı bırakılmadan kalan mülkün durumuna yönelik bir parantez açılmıştır. Burada malî terimlerin çokluğunun yanında Latince kökenli terimlerin kullanımı dikkatleri çekmiştir. Miras bölünmesinde baş ve tabaka hesabı denilen yöntem dikkate alınmıştır. Tabaka hesabında etkin olan kan bağı iken baş hesabı mirasçı sayısıdır. Bunlar dikkate alınarak miras paylaşımı uygulamaya koyulmaktadır. Akraba yani tabaka hesabı yine baba veya babanın babası üzerinden yapılmaktadır. Bu açıdan evlat edinilen öz babasının mirasından muaf değildir. II. fasılda kadının yasal hakkına yönelik olumlu bir yasa gözümüze çarpmaktadır. Burada daha önce yasal olarak kadının asla mirasçı olamayacağı belirtilirken yeni bir düzenlemeyle mirasçının olmadığı durumlarda kadının mirasçı olma hakkı tanınmıştır. Bu noktada yasaların erilin lehine olduğu bu dönemde bazı durumların zamanla değişebildiğini göstermiştir. Bu olumlu gelişmenin gerekçeleriyle birlikte belirtilmiş olması da farklı bir anlam katmıştır. Paralel şekilde III. fasılda kadının lehine olan gelişme devam etmiştir. Burada yeni yasa aracılığıyla kadına daha önce belli şartlar doğrultusunda verilen miras hakkında şartlar ortadan kaldırılmıştır. Hiçbir şart olmaksızın kadının çocuklarının mirasından

faydalanma hakkı tanınmıştır. Miras hakkının kan bağıнын derecesine göre edindiği devamındaki fasıllarda tekrarlanmıştır. Buradaki fasıllarda kan hısımlarının miras edinme hakları, sınırları, men edinme koşullarından bahsedilmiştir. Kan bağıнын sınırlarını gösteren bir piramit ışığında bu konuya dair yasal maddeler belirtilmiştir. Praetor beyannamesi adı altında yakın hısımlık aracılığıyla mirasçı olunmaktadır. Ağırlıklı olarak miras hakkına yönelik yasal ifadelerin olduğu bu bölümde borç münasebetleri, kefil olma, vekalet, mal edinme durumları hakkında bilgiler bu kitapta yer verilmiştir. Kitabın geneli noktasında değerlendirmede bulunmanın ötesinde bu kitabın önceki kitaplarla kıyasla dil olarak daha ağır olduğu söylemek yanlış olmaz. Kavramsal karışıklığın yanında buradaki bilgilerin değerlendirmesi noktasında uzmanlık gerektiği kabul edilmelidir.

Dördüncü kitaba gelindiğinde ise; bu kitabın üçüncü kitabın bir devamı olduğu ilk fasıl aracılığıyla anlaşılmaktadır. Haksız kazançlar doğrutusunda ortaya çıkan borçlar adı altında açılan paragrafta hırsızlık iki tür olarak ifade edilmiştir. Suçüstü yapılan hırsızlık ve suçüstü olmayan hırsızlığa karşı farklı muameleler söz konusudur. Malikin yani mülk sahibinin habersiz kaldığı kullanımın da bir hırsızlık türü olarak ifade edilmiştir. Hırsızlık suçu kadar hırsızlığı yaptırma da suç olarak kabul edilmektedir. Hırsızlık suçunda suçlunun yaşı da dikkate alınmaktadır. Daha çok bu kavramlar üzerinde parantez açılmıştır. Suç çeşitlerinden bahsedilmiştir. Önceki kitapla paralel konuların yer aldığı bu kitapta farklı olarak IV. fasılda yer alan tecavüz kavramı dikkat çekmektedir. Tecavüz kavramı “iniuria” kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Tecavüz eylemi içinde cinsel saldırı olduğu gibi, zorbalık, darp da yer almaktadır. Bu eylemin yasalardaki karşılığı sert olduğu kadar daha çok kadına yönelik bu eyleme olan tutum oldukça şaşırtıcıdır. Kadın erkeğin yani baba ve kocanın hâkimiyetinde olması hasebiyle böyle bir duruma maruz kalması halinde dava etme hakkı erkeğindir. Yapılan yanlışın muhatabı erkektir. Kadının erkeğin mülkiyetinde olma anlayışına doğru orantılı olarak dava açma yetkisi hâkimiyeti altında olduğu erkeğindir. Bu anlamda dikkatimizi çeken mevzuda olayın yaşandığı zamanla dava edilen zaman arasında zaman

farkı çok olmamalıdır. Geç tarihte yapılan dava düşer. Tecavüz olayında taraf olayı yaşadıkdan hemen sonra gerekli mecralara haber vermek zorundadır. Bu durum için bir kısas olması oldukça ilgi çekicidir. Hür olan bir bireyin tecavüze maruz kalması durumunda kendisi dava açabilir. Bu durumun mağduru olan kadınların çoğunlukta maruz kaldığı tecavüze yönelik yasal yaptırımların olması Roma toplumunda geri plana atılmış kadın açısından önemlidir. Belki de bu kitabın en özellikli fasıl olarak gösterilebilir. Aynı şekilde VII. fasılda hâkimiyet altındaki kesimlerin yasalar aracılığıyla koruma altına alınması hukukun hiyerarşinin yoğun olarak hissedildiği bu toplumda üstün olduğu sinyalinin vermektedir. Dört ayaklı hayvanın verdiği maddi zararlara yönelik davaların bulunduğu IX fasıldan lüzumsuz davaların geldiği durumlarda verilen cezaların belirtildiği XVI. fasıllara değin birçok hukuksal durumların izah edildiği bu kitap diğer kitaplar kadar detaycı bir kitaptır. Yasalara dair fasıllar sadece halka hitap etmemektedir. Öyle ki XVII. fasıl yasaları uygulayan kesimin tutum ve davranışlarına yöneliktir. Bu fasıl aracılığıyla uygulayıcı kesim içinde yasal maddeler yer almaktadır. Her detayın aksedilmesi mümkün olmamakla beraber o dönemin toplumsal yapısında yer alan malî ve hukukî sınırlarını aktarmak amaçlanmıştır. Ağırlıklı olarak hukuksal terimlerin de etkisiyle malî konulara değinilen bu metinde farklı bulunan detaylara değinildi.

Genel bir değerlendirmeye tabi kalınırsa, çalışmanın günümüze ulaşması tarih ve hukuk ilmi açısından oldukça dikkate değerdir. Roma dönemi hukuk anlayışı bir tarafa dönemin toplum yapısı hakkında bilgiler sunan bu metin, okuyucu kitlenin yabancı olduğu kavramlar noktasında karmaşık olduğu kadar aydınlatıcı bir kaynak olması hasebiyle tavsiye edilebilecek önemli bir kaynaktır.

Bibliyografya

İUSTİNİANUS Institutiones, Türkçe Metin: Dr. Ziya Umur, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No. 641, Hukuk Fakültesi, No.132, 1955.

Anadolu Mecmuası
3/VI, Nisan 2024, s.59-68.

ORHUN, Murat, “Justinaus’un Hukuk Reformasyonu”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 10/5, 2015, p.267-284.